

**CUVINTE
DESPRE
ȘTEFAN CEL MARE**

CENTRUL DE CERCETARE
ȘI DOCUMENTARE
„ȘTEFAN CEL MARE”
AL SFINTEI MĂNĂSTIRI
PUTNA

**CUVINTE
DESPRE
ȘTEFAN CEL MARE**

Ierodiaconul Gherasim Putneanul
A. D. Xenopol
Dimitre Onciul

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înalt Prea Sfințitului PIMEN,
Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților

SFÂNTA MĂNĂSTIRE PUTNA
2007

Coperta I: *Ștefan cel Mare*, portret de
Costin Petrescu

Coperta IV: Steag închinat „Memoriei lui
Ștefan cel Mare” de „doamnele
române din Bucovina”, la 1870.
Detaliu (Tezaurul Mănăstirii Putna)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
GHERASIM PUTNEANUL, ierodiacon

Cuvinte despre Ștefan cel Mare / scrise de
ierodiaconul Gherasim Putneanul, A.D. Xenopol,
Dimitrie Onciul; tipărită cu binecuvântarea Î.P.S.
Pimen, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților. -
Suceava: Mușatinii, 2007

3 vol.

ISBN 978-973-7627-59-9

Vol. 1. - 2007. - ISBN 978-973-7627-60-5

I. Xenopol, Alexandru Dimitrie

II. Onciul, Dimitre

821.135.1-94

929 Ștefan cel Mare(0:82-94)

© Sfânta Mănăstire Putna 2007

Editura Mușatinii

ISBN 978-973-7627-60-5

Grup Mușatinii

tipografie • editură • producție publicitară

SUCEAVA, tel.: 0230 523640

ÎN LOC DE INTRODUCERE

Totul a început în vara anului trecut cu un concurs televizat, variantă românească a unei emisiuni difuzate cu succes și în alte țări, de pe mai multe continente. Rostul său era acela de a desemna personalitatea cea mai reprezentativă pentru un popor, în cazul nostru - *Cel mai mare român*¹. Orice telespectator care dispunea de un telefon, în rețeaua fixă sau mobilă, ori de un computer conectat la internet putea propune, putea alege. Așa s-a alcătuit o listă cu 100 de nume, din care, în cea de-a doua fază a concursului, au rămas zece. În finală, dintre cele zece, a

¹ V. Valentin Protopopescu, *Mari români. Povestea unui succes mediatic*, București, 2007.

fost selectat unul - **Ștefan cel Mare**. Ceea ce s-a întâmplat după anunțarea rezultatului, la 21 octombrie 2006, poate să constituie, fără doar și poate, un interesant subiect de cercetare. Depășind cu mult limitele unui joc, dar și limitele buneii cuviințe, reacțiile exprimate la diverse mese rotunde și dialoguri mai mult sau mai puțin convenționale, publicate în presă sau postate pe diverse site-uri vorbesc indirect despre nivelul de cultură, despre capacitatea de înțelegere a spiritului de competiție, despre chipul în care se trăiește o victorie sau o înfrângere.

De o parte, s-au aflat cei bucuroși, care, însă, nu au fost în stare să spună despre Ștefan cel Mare decât banalități: *că a iubit acest popor, că a făcut multe pentru țară, că a construit biserici, că i-a bătut pe turci de le-a sunat apa sub turban* și că, după un raționament stupefiant, era firesc să câștige, fiind singurul, dintre toți finaliștii, supranumit „cel Mare”. De cealaltă parte, s-au situat aceia care au privit rezultatul concursului ca pe o înfrângere personală, dacă nu chiar ca pe o ofensă națională. Lor le aparțin caracterizări precum: *sfânt afemeiat, alcoolic desfrânat, fustangiu de carieră,*

*individ bătauş, care-şi hăcuia inamicii fără prea multe formule introductive ori justificări. Cu acelaşi prilej, s-a mai spus şi că Ştefan cel Mare este un mit care provine din perioada comunistă, produs al istoriei romanţate a manualelor, o poveste din manualul de istorie, un cântec de serbare. Este clar că, susţinători sau adversari ai lui Ştefan cel Mare, cei care s-au pronunţat nu ştiu mai nimic din istoria poporului căruia îi aparţin şi pe care mulţi dintre ei socotesc că îl reprezintă, ba chiar cu cinste. Sub imperiul emoţiilor de moment, o persoană a lansat un panseu, cu evidentă referire şi la domnia sa: *Sunt şocată că Ştefan cel Mare este cel mai mare român ! Dumnezeu, românii chiar nu-şi cunosc istoria.**

Că românii nu-şi prea cunosc istoria este un adevăr trist şi oarecum explicabil. Dar că nu fac nimic pentru a remedia situaţia este de-a dreptul grav, de neînţeles şi de neacceptat. Discuţiile din timpul şi de după emisiunea „Mari români”, întrebările care au circulat atunci, răspunsurile care s-au dat, judecăţile care s-au emis au dovedit că foarte puţini dintre cei implicaţi în acest concurs sau dintre cei care au făcut comentarii legate de el s-au ostenit să răsfoiască măcar tomurile masive

publicate de Mănăstirea Putna, începând din 2003, ori revista „Analele Putnei”. Ar fi găsit în paginile acelea nu istorie romanțată, nu cântece de serbare, ci contribuții științifice serioase, lipsite de prejudecăți și clișee. Însă o cantitate așa de mare de informație este, poate, greu de digerat de cei cărora le lipsește disciplina lecturii și exercițiul critic. Pe de altă parte, cum autorii respectivelor studii și cărți sunt născuți înainte de 1989, toți ar putea fi suspectați, după logica unora, dacă nu de gândire marxistă propriu-zisă, cel puțin de apartenență la școala istoriografică de tip naționalist-comunist, despre care s-a spus că ar fi produs „mitul” Ștefan cel Mare. Se pot identifica, așadar, câteva categorii de motive pentru care românii nu citesc produsele istoriografice actuale, preferând să rămână la ceea ce știu sau cred ei că știu: fie acestea, prin conținutul lor, depășesc nivelul mediu de înțelegere, fie, prin numărul de pagini, cer o investiție prea mare de timp, fie numele autorilor nu prezintă suficiente garanții morale și de profesionalism. În toate cazurile, însă, este simptomatic faptul că, fără să fie stăpâni pe cunoștințe serioase și verificate, fără să ceară, măcar, sfatul

vreunui specialist în materie, toți s-au socotit îndreptățiți să-și spună opinia.

În aceste condiții, Centrul de Cercetare și Documentare „Ștefan cel Mare” al Sfintei Mănăstiri Putna a socotit necesar să-și completeze programele de activitate cu direcții noi. Cititorii avizați și cercetătorii în domeniu vor avea în continuare la dispoziție revista „Analele Putnei”, precum și volume noi din seria monografiilor și a culegerilor de studii, în vreme ce publicul larg va putea beneficia de tipărituri mai accesibile, de dimensiuni reduse și ai căror autori sunt mai presus de bănuiala că ar fi avut legături cu istoriografia comunistă.

Începutul îl face o broșură conținând trei *Cuvinte despre Ștefan cel Mare*, redactate în epoci diferite, de autori cu orientări și vederi deosebite, dar care, precum se va vedea, formează părți ale aceluiași întreg. Ele constituie o dovadă a faptului că, mult înainte de nașterea ideologiei comuniste și de descoperirea sau inventarea „eroilor naționali”², a existat un cult – adevărat,

² V., pentru aceasta, Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, ediția a IV-a, București, 2005, precum și unele dintre studiile adunate în vol. *Miturile comunismului românesc*,

profund și sincer – pentru Ștefan cel Mare, văzut ca factor de reunire a energiilor românești, ca întruchipare a virtuților unui domn desăvârșit, ca suveran ideal.

Se pare că primul dintre aceste texte a fost compus de ierodiaconul Gherasim Putneanul, în anul 1770, pentru a fi citit la Mănăstirea Putna, cu prilejul împlinirii a 300 de ani de la sfințirea ei³.

După un secol, când tot la Putna s-a organizat cea dintâi serbare națională, egumenul mănăstirii, Arcadie Ciupercovici, a citit în întregime, la 16 august 1871, textul acestui *Cuvânt de îngropare*⁴. Corespondentul „Curierului de Iași”, aflat la fața locului, aprecia compoziția drept „un model de elocință română”, care „te pătrunde până în adâncul sufletului și te farmecă prin stilul său plăcut și energetic. Bună idee a avut dar

sub direcția lui Lucian Boia, București, 1998, și în „Caiete de antropologie istorică”, IV, 2005, 1 (7), număr tematic: *Sărbătoare, celebrare, comemorare*.

³ N. A. Ursu, *Ierodiaconul Gherasim Putneanul de la Episcopia Romanului, un scriitor căutat timp de un secol și jumătate*, în idem, *Contribuții la istoria literaturii române. Studii și note filologice*, Iași, 1997, p. 318.

⁴ *Ibidem*, p. 287.

Comitetul a-l pune în Programă, căci cel ce l-a ascultat a trebuit să mărturisească că rostirea lui a fost unul dintre momentele cele mai însemnate ale serbărei”⁵. Cu o zi înainte, tânărul cărturar A. D. Xenopol – student pe atunci – rostise discursul reprodus în aceste pagini, caracterizat, în coloanele aceluiasi ziar, ca „un adevărat op de elocință”, astfel încât „nu-i de mirare dacă mintea fiecăruia era fixată, cu toată puterea, asupra pasagelor instructive ce se desfășurau într-însul, asupra învățăturilor potrivite ce oratorul făcea să se reflecteze din faptele lui Ștefan cel Mare, asupra stării noastre de față”⁶.

Mai apoi, la 1904, când s-au comemorat patru veacuri de la trecerea lui Ștefan cel Mare în lumea dreptilor, istoricul D. Onciul a rostit, de asemenea la Putna, discursul reluat în volumul de față⁷, iar *Cuvântul de îngropare* a fost reeditat, sub forma unei broșuri, probabil de I. Bianu⁸. În ceea ce privește cuvântarea, s-a remarcat că „verbul lui D. Onciul poartă în el mesajul speranței

⁵ Anghel Popa, *Serbările naționale de la Putna, Câmpulung Moldovenesc*, 2004, p. 69-70.

⁶ *Ibidem*, p. 66.

⁷ *Ibidem*, p. 114.

⁸ N. A. Ursu, *op. cit.*, p. 290.

unui popor, expus și de A. D. Xenopol, în preajma aceluiași mormânt, în 1871”⁹.

Toate cele trei produse oratorice, elaborate într-o continuitate de eforturi, arată ce a însemnat, de fapt, Ștefan cel Mare pentru români în general, și nu numai pentru aceia care locuiesc la răsărit de Carpați, dincoace sau dincolo de Prut. Nnicând, până în zilele noastre, vreun cărturar, vreun patriot, vreun gânditor român nu a găsit, în vocabularul său, cuvinte de osândă pentru acest personaj al istoriei noastre, ci din contra: ori de câte ori a fost de indicat un reper în trecutul românesc, identificarea lui a venit de la sine – Ștefan cel Mare. În 1905, N. Iorga îl numea, fără echivoc, „românul cel mai mare și mai deplin, pe care [...] ni l-a hărăzit soarta”¹⁰. Două decenii mai târziu, în 1924, după ce România își reîntregise hotarele istorice, în cadrul unei anchete publicate în „Săptămâna muncii intelectuale și artistice”, la întrebarea referitoare la cea mai mare personalitate a neamului românesc din trecut, răspunsurile au fost: 1. Ștefan cel

⁹ Anghel Popa, *op. cit.*, p. 114.

¹⁰ N. Iorga, *Neamul românesc din Bucovina*, București, 1905, p. 129–130.

Mare; 2. Alexandru Ioan Cuza; 3. Tudor Vladimirescu¹¹. Apoi, în 1941, la vreme de cumpănă, istoricul P. P. Panaitescu scria în închisoarea unde fusese trimis pentru ideile sale politice: „Dacă o personalitate a fost vreodată reprezentativă pentru țară, atunci, desigur, Ștefan a fost aceea [...]. Destinul unui neam este, de obicei, împlinit de mari forțe anonime și rareori de mari personalități care-l întruchipează: una din ele este Ștefan cel Mare, omul din Moldova”¹². A trebuit, oare, să-și regăsească poporul român libertatea de gândire și de exprimare, după decenii de dictatură, pentru ca mărturisirea unui crez, care a fost și al înaintașilor, să devină rușinoasă ?!

Ar fi, desigur, o iluzie să credem că tipărirea volumului de față va duce la o creștere spectaculoasă a interesului semenilor noștri față de istoria națională. Firește că, la o probă precum aceea a concursului „Mari români”, despre Ștefan cel Mare s-ar spune tot aceleași lucruri: că a avut multe soții,

¹¹ „Historia”, VII, 2007, nr. 63, p. 31.

¹² P. P. Panaitescu, *Ștefan cel Mare. O încercare de caracterizare*, în vol. *Ștefan cel Mare și Sfânt. Portret în istorie*, Sfânta Mănăstire Putna, 2003, p. 30-31.

încă și mai multe iubite, că a umplut țara de copii nelegitimi, că bea vârtos. Însă, cel puțin, nu se va mai putea pretinde că ceea ce se oferă spre lectură publicului larg sunt doar povești din manuale și mituri produse de propaganda comunistă. Dacă nu ne vom cunoaște trecutul, dar vom emite în continuare păreri despre el, vom ajunge în situația paradoxală de a fi o națiune – probabil singura din Europa – căreia îi este rușine de proprii eroi¹³.

(M.M.Sz., Șt.S.G.)

Miercurea Mare 2007, Iași

¹³ La concursurile similare celui organizat de Televiziunea Română, rezultatele au fost în mod vădit în favoarea personalităților istorice, a eroilor mai apropiați sau mai îndepărtați de vremurile noastre: în Cehia – regele Carol al IV-lea (1316–1378); în Finlanda – președintele Carl Gustaf Emil Mannerheim (1867–1951); în Marea Britanie – premierul Winston Churchill (1874–1965); în Germania – cancelarul Konrad Adenauer (1876–1967); în Franța – președintele Charles de Gaulle (1890–1970); în Canada – premierul Tommy Douglas (1904–1986); în Statele Unite ale Americii – președintele Ronald Reagan (1911–2004); în Africa de Sud – președintele Nelson Mandela (n. 1918); în Olanda, omul politic Pym Fortuyn (1948–2002).

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Primul volum de *Cuvinte despre Ștefan cel Mare* adună laolaltă trei texte, toate citite la Putna, cu prilejul unor evenimente însemnate, dar care, în ciuda legăturii evidente dintre ele, nu au fost niciodată publicate împreună.

Cuvântul de îngropare a fost tipărit mai întâi de Mihail Kogălniceanu, la 1841, și apoi, într-o ediție științifică, de N. A. Ursu, în 1990: Ierodiaconul Gherasim Putneanul (†), *Cuvânt de îngropare, ce să zice grecește epitaŋion, vechiului Ștefan voievod al 5-le, domnul Țării Moldovii, cel ce s-au numit Mare, pentru marile vrednicii și vetejii ale sale*, ediție și studiu istorico-literar de N. A. Ursu, extras din „Mitropolia

Moldovei și Bucovinei”, LXVI, 1990, 4, 17 p. Editorul l-a însoțit de următoarea notă: „Reproducem textul *Cuvântului de îngropare* după ms. rom. 1667 de la Biblioteca Academiei Române, una din copiile executate de Antohi Sion, în anul 1806, după o altă copie, a logofătului Grigoraș de la Mitropolia din Iași. În felul acesta, punem la dispoziția celor interesați un text mai apropiat de forma lui inițială, căci M. Kogălniceanu, editându-l în anul 1841, a introdus în el numeroase modificări, mai ales de ordin fonetic, modernizându-l. Pentru înțelegerea exactă a unor cuvinte din acest text care au sensuri vechi sau populare, mai puțin cunoscute publicului larg de astăzi, am întocmit la sfârșitul lui un mic glosar”. Cu privire la autor, v. N. A. Ursu, *Un scriitor român necunoscut din secolul al XVIII-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»”, XXIII, 1, 1986, p. 239-254; idem, *O bijuterie a literaturii noastre vechi*, în „Mitropolia Moldovei și Bucovinei”, LXVI, 1990, 4, p. 126-150; idem, *Ierodiaconul Gherasim Putneanul de la Episcopia Romanului, un scriitor căutat timp de un secol și jumătate*, în idem, *Contribuții la istoria literaturii române. Studii și note filologice*, Iași, 1997, p. 285-

319. Pentru manuscrisul 1667, v. Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești. B.A.R. 1601–3100*, II, București, 1983, p. 30–31, nr. 1667. Despre logofătul Grigoraș de la Mitropolia Moldovei, v. Ștefan S. Gorovei, *Un cărturar uitat: logofătul Grigoraș*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»”, XXIII, 2, 1986, p. 681–698, reluat în idem, *Între istoria reală și imaginar. Acțiuni politice și culturale în veacul XVIII*, Iași, 2003, p. 43–60. Referitor la cercul de cărturari căruia îi aparțineau logofătul Grigoraș, Antohi Sion și ierodiaconul Gherasim Putneanul, v. Maria Magdalena Székely, *Conspirateurs et „initiés” dans la Moldavie du XVIIIe siècle*, în „Revue des Études Roumaines”, XIX–XX, 1995–1996, p. 274–275.

Cuvântarea lui A. D. Xenopol a fost publicată¹ mai întâi în revista „Convorbiri Literare”, V, 1871, nr. 12, p. 186–192, în ziarele „Românul”, XV, 1871, 24 august, p. 722–723, 25 august, p. 726–727, și „Poporul”, I, 1871, nr. 3, p. 2–3, nr. 4, p. 3–4, și, în sfârșit, sub

¹ Pentru reproducerile fragmentare, v. Al. Zub, *A. D. Xenopol. Biobibliografie*, București, 1973, p. 313.

forma unei broșuri, având pe copertă următoarele indicații: „*Cuvântare festivă rostită la serbarea națională pe mormântul lui Ștefan cel Mare în 15 (27) august 1871*, de A. D. Xenopol. Prețul un sorocovăț rusc. Profitul în folosul fondului pentru ridicarea unui monument lui Ștefan cel Mare. (Reproducțiunea este oprită.) Iași, 1871, Tipografia Societății Junimea”.

Discursul lui Dimitre Onciul a apărut într-o broșură cu titlul: *Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul. Două cuvântări comemorative*, cu un proiect din 1864 relativ la capul lui Mihai Viteazul, comunicat de Gh. Adamescu, București, Atelierele Grafice I. V. Socec, Strada Berzei 59, 1904. Coperta mai conține și precizarea: „Se vinde în folosul fondului pentru ridicarea unui monument funerar lui Mihai Viteazul în Mănăstirea Dealul”. Din această broșură, a fost reprodus mai târziu doar cuvântul despre Mihai Viteazul, în Dimitre Onciul, *Studii de istorie*, studiul introductiv, îngrijire de ediție și note de Aurelian Sacerdoțeanu, București, 1971, p. 202-224.

IERODIACON GHERASIM PUTNEANUL

**CUVÂNT DE ÎNGROPARE,
CE SĂ ZICE GRECEȘTE
EPITAFION, VECHIULUI
ȘTEFAN VOIEVOD AL 5-LE,
DOMNUL ȚĂRII MOLDOVII,
CEL CE S-AU NUMIT MARE,
PENTRU MARILE VREDNICII
ȘI VETEJII ALE SALE**

*„Omul ca iarba, zilele lui...”**

Întru acesta chip prorocul și împăratul David, uitându-se la nestatornicia vieții noastre, îngreoiat de

* Psalmul 102, 15.

ani, în puțină rămășița zilelor sale, în mulțimea supărărilor și a scârbilor, plângea ticăloșia firii omenești, și acu cu un fum ce suflarea vântului îl împrăștie, acu cu o umbră ce să întinde, fuge și de soare să gonește, mai apoi cu florile, care dimineața să deschid, pe amiazăzi slăbăsc și să pleacă, și în apusul soarelui să veștejăsc, să usucă și cad, întru durerea sa o asemănă. Și văzând adesele ale lucrurilor prefaceri și primenele, iuțile și oțărâte ale întâmplărilor lovituri, bucuriele cu suspinuri amestecate, puterile slăbiciunii supuse, veseliele cu scârbe sfârșite, suirile, pogorârile și neconținutele învârtituri ale vieții, mai apoi pământul cu gura deschisă, ca pre toți, fără alegere, să ne înghiță, de orbirea noastră cea întunecată minunându-să că trăim ca cum n-ar fi să murim, strigă: „Omul ca iarba...”. Așa căind ticăloșia vieții omenești, sortul celora ce fără de lege și păcătoși mor, cu adevărat tânguiește, iar pre cei credincioși, carii în toate lucrările lor frica lui Dumnezeu păzăsc, poroncele legii le cinstesc și le fac, întorc ochii lor de la strâmbătate și de la rău, pre sărac și pre văduvă ocrotesc, întru nevinovăție și curăție petrec, și pre cei asupriți sprijinesc, ca pre niște finici

înfloriți, de holburile vânturilor nescuturați, puternici pre pământ, plini de mărire și bogăție, săminția lor blagoslovită, pomenirea lor lăudată, în veac neclățiți și cu nemurire îmbrăcați ni-i arată. Că adevărat, auzitorilor, pentru fiii legii cei plăcuți lui Dumnezeu nu este moarte, ci, ca dintru o temniță, de aice la desfătatele locuri celor cuvioși gătite călătorindu-se, merg unde în veac să bucură. Ci dar pre acei ce sânt fără de lege, când nemilostiva moarte curmă zilele lor, să cade a-i plânge, încă și cu amar a-i tângui, carii, îmbătați de pohte urâte, în brațele trândăvirii cufundați în spurcăciuni, îngreșata lor viață dormitând au petrecut-o, pre carii, zic, murind, gheena și pântecele iadului îi așteaptă. Iar noi, laudă lui Dumnezeu, întăriți pre credința lui Iisus Hristos, în făgăduința Lui nădăjduim. În plinirea poroncilor Lui sprijiniți, nu avem a plânge și a suspina de moartea fraților noștri, ce mai vârtos să ne bucurăm că, scăpând din mrejele păcatelor, au mers la sânurile lui Avraam, ca să să bucure în desfătarea cea nesfârșită a raiului. Au doară socotiți, o, auzitorilor, că am venit aice să pling pe vreun om lumăsc, ce în toată viața după măriri deșarte s-au zăbovit, pohtind mai ales o umbră

de slavă, decât adevărata mântuire să dobândească ? Vai mie, când, denaintea acestui sfânt oltari, unde să rădică jărtva cea fără de prihană, în lăcașul lui Dumnezeu, aş îndrăzni deșărtările lumești să laud și mincinoasăle măririi a acestui trecători veac cu credința lui Hristos să le alăturez ! Nu este nicidecum acesta scoposul meu, ce, depărtând de la mine toată minciuna, pre tine, cerescule adevăr, întru ajutoriul meu te chem ! Tu la lauda prea înălțatului, prea luminatului, prea veteazului domn Ștefan voievod graiurile mele să cumpănești și, cu pecetea ta înșămnate, să le adeverești, pentru ca aceasta nu numai lauda unui mort, ce și pildă de îndreptare celor vii să fie ! Dar ce minte așa de bogată în gânduri, ce limbă așa de îndestulată în voroavă, ce meșteșug așa de iscusit la împlinirea cuvântului, să poată împodobi atâte răsipe a vrăjmașilor, atâte sfărmări de cetăți, atâte zidiri de lăcașuri sfinte și atâta înțelepciune a acestui bărbat, carele cu vetejie ne-au apărat, cu înțelepciune ne-au chivernisit și, în cât au trăit, volnicia și fericirea noastră au înflorit, și carele pe toate lucrările lui cu credința lui Iisus Hristos le-au pecetluit ? La războaie biruitori smerit, la pace domn drept și

bun, în viața sa din parte credincios adevărat. Să luăm dar aceste cuvinte, care or fi împărțirea cuvântului acestuia al nostru, și să alcătuim laudele lui.

Partea dintâi

Obiceiul ritorilor, când laudă, este neamul între laudele cele strălucite să puie. Iar noi de aceasta nu avem trebuință, pentru că mărimea faptelor acestui domn covârșăște înălțimea neamului din care au ieșit. Cine nu știe că *Ștefan* dintr-acea domnească rădăcină au odrăslit, care pe pământul Moldovei cu înalte vrednicii l-au umbrat ? Dar în loc că neamul cel luminat ațâță trufia altora, acesta cu cât s-au văzut mai de neam, cu atâta mai vrednic să să facă au silit, căci judeca că din fapte, ori să întunecă, ori să strălucește neamul. Pentru aceasta nime de acest nume a neamului să să trufască l-au văzut, depărtându-se cu totul de socoteala acelor carii, moși și strămoșii lăudați numărând, celor mai necuvioase fapte urmează, supt acel nume strălucit, gândind că hărnicia părinților este a lor. Iar acesta, uitând acelea a moșilor, de era, niscareva fapte lăudate, nu-și aducea aminte fără numai ca să le facă ori să le întrecă.

Așadar, la osteneală fără preged, la odihnă fără desfrânare, la primejdii fără de frică, s-au făcut acela ce au cinstit pre a sa săminție, iar nu pre dânsul strămoșii.

Aduceți-vă aminte, auzitorilor, de acele vremi turburate, când nu venia domnia în Moldova fără numai cu puterea armelor, întrând ca într-o țară streină, ce știa că nu va să le rămâie, nu să caute să ocârmuiască, ce jăfuia și apuca care cum putea, făcând-o un teatron a ticăloșielor vrednic de lacrimi ! Dar aceste lacrimi duioase, aceste suspinuri ale patriei și plânsuri, după ce s-au întărit în vrâstă Ștefan, ștergându-le, le-au potolit și, ca într-o tulburare de valuri și de vifor, cu sine linește au adus și drept fiu al patriei, bun domn și adevărat creștin prin fapte s-au arătat. Pe țară au ușurat-o, obiceiuri bune au întărit și pravoslavia au păzit. Dar atuncea când el toate le așăzase și rădăcina pricilor rupsesse, și să gătiia să guste o pace iubită lui Dumnezeu și oamenilor, când, zic, începuse țara și supușii lui să înflorească, și veacul cel de aur să să înnoiască, iată dimonul gâlcevilor, cu făclia zavistiei aprinsă, arde inemile celor de prin pregiur megieși, carii, cu ochi lacom sfăzile domnilor mai

denainte privind, sta gata să ne înghiță. Și văzând că au luat cârma domniei acela pre carele nu numai volburile și mânioasele valuri nu-l sparie, ce și furtunile potoale, și drept fiind drumul său, cătră scopos aleargă, sar cu toții, răsună trâmbița, fulgeră armele și, ca o apă din munte, să ne înece cu mulțimea oștilor să porneasc.

Dumnezeule sfinte, Tu ești împărțitoriul biruințelor, și voind, Tu știi alege organ prin care să aperi pre cei iubiți ai Tăi și să răsplătești acelora carii n-au plăcut Ție ! Așa Ștefan, ca un alt Macaveu, strângea ostașii săi lângă sine și, prin singură a lui vetează îndrăzneală, și inemile tuturor alină, și de nădejdea biruinții le umple. Iesă înaintea celor ce nădăjduia brațului lor și pre noi cu ochii mai nainte ne înghițea, bate pe unii cu tărie, oprește pre alții cu chibuzuiala sfatului, pre ceilalți ca pre o pulbere îi împrăștie și rămâne biruitori.

Oare ce socotiți că după biruința aceasta au făcut ? Au urmat acelora carii zic: „Eu izbândii, cu puterea mea am biruit, sabia mea pre vrăjmași au răsturnat !”, să strige în bencheturi și să chiuiască ? N-au făcut așa Ștefan voievod, ce îndată aleargă cu mâinele întinse la oltariul lui Dumnezeu,

îngenunche și zice: „Tu ai biruit, Doamne, a Ta este izbânda, eu sânt o nemica înaintea Ta !”, căci știa că în zadar să ostenește cel ce privighează, dacă nu păzește Domnul cetatea.

Veniți acum, o, voi, carii vă lăudați în puterea brațului vostru, și vedeți cum veteazul acesta este mai grozniec cu rugăciunea în gură decât voi cu sabia în mână ! Și mai apoi vedeți, zic, trupurile celor asemenea vouă mâncare câinelor, și sufletele lor la iad triimise.

Dar această biruință, o, auzitorilor, nu fu decât ca zorile de zioă, care lumina soarelui ne vestește. La altele și mai mari, și mai strălucite, dumnezăiasca Pronie îi păziia, vrând printr-însul, ca oarecând în vremile de demult, lumii să arate că mulțimea și tăria împotriva dumnezăieștii puteri nemica nu folosesc, ce miluiește pre carele vra și nu să îndură de carele îi este milă. Departe de aice toată măgulirea care dă voievodului lauda biruinții și uită pricina cea mai dintăi și ajutoriul de Sus, fără de care nemică nu să poate isprăvi. Însă și prea acea mișea slăbiciune și lene să o gonim, care, toată zioa trândăvindu-se, mâncarea fără de osteneală o cere, ca când lui Dumnezeu n-ar fi mai urâți cei leneși decât cei

obrazneci. Așadar, puind temei nădejdea în Dumnezeu și adăogând spre sporirea lucrului și omeneasca silință, vom face acea creștinească biruință, care pre armele nevăzuților vrăjmași zdrobește și, ca un vânt iute, pre cei mai înrădăcinați copaci a simetriei lumești rumpând îi răstoarnă.

Întru aceste cuvinte ce am zis, nu ați cunoscut chipul veteazului ce plângem ? Cine ca dânsul toată isprava lucrărilor lui Dumnezeu o da ? Cine mai mult asuda ca să nu lase nemică dintr-acele ce omeneasca sâlință ar putea face ? Era trebuință de sfat bun ? Gata era a tuturor să le asculte. Folosea graba ? Somnul nu-l ținea, odihna nu-l încâlcea, zbura ca pasărea. Era îndrăzneală de ajutori ? Viața nu cruța, cu sabia în mână pre însăși moartea înfrunta. Așadar, cu picioare de-a pururea pre piatra ajutoriului de Sus, măselele vrăjmașilor săi zdrobiia. Și ce trebuiesc cuvinte ? Însăși întâmplările au dovedit. Pre voi, locuri crușite de sângele vrăjmașilor, vă chem marturi, voi spuneți mărimea sufletului său, voi ale lui biruințe, voi a lui vrednicie arătați ! Biruitori l-ați văzut, dar niciodată mândru, atuncea însăși când călca cerbicea vrăjmașului și, cu sabia în mână, junghiiia pre neprieteni, plin de

smerenie, nu de poftă a vărsa sânge, ci pentru că îndărăptnicia neprietenilor săi îl sâliia.

Dar ce vom zice pentru a lui dulce milostivire ? Ce casă, ce famelie în pământul acesta din pricina lui s-au cernit ? Plânsul și lacrămile era pentru vrăjmașii noștri, iar noi, ca niște fii în casa părintească, în bucurie petreceam. Acum la neputințele noastre ajutând, slăbiciunile noastre rădicând, cu durere de maică pre cela mustra, pre cesta mângâia, pre unii încălzia, pre alții hrănia ! Dar, ah, aceste obștești bune norociri, această dulce liniște, n-au fost statornice pentru noi, căci pre dânsul tănuitele cele de Sus orânduiele ducându-l cătră vârful mării, dulceața odihnei de la noi o gonia. Și când o lină tăcere despre turburarea viforălor să făcuse, atuncea să aduna nourul cel ponegrit și gros, și puterea vânturilor să strângea, ca deodată, izbâcnind cu răpejune, întunecata vijălie asupra noastră iute să o pornească.

O, frați, o, maice, o, părinți ticăiți, câte dureri și lacrimi pentru voi să gătesc ! Să apropie vremea când pre voi o amară jale va să vă cuprindă. Sosește ceasul când ai voștri prea iubiți, prin sâmcea de sabie perind, vor să să despărțască de voi, și să-i plângeți în

zadar. Dar vine și civertul adaogerii slavii voastre, căci sfaturile Celui Prea Înalt să plinesc, și cu sânge biruința cumpărăm. Atuncea, zic, când în toată liniștea ne bucuram de milostiva și înțăleapta chivernisire a veteazului nostru domn, iată acea groaznică fiară, împărăția turcească, asupra noastră năvălește. Acum trecuse Dunărea și în pământ cu sânge ne amesteca, și, cu cât mai slabi ne găsea, cu atâta mai cumplit ne zdrobiia. Și era potop de obște, o tăcere surdă în toată țara. Moartea în fețele tuturor zugrăvită să vedea. Grijă era nu să trăim, ce cum să murim. Durere amară, suspinuri duioase, jale ascuțită din toate părțile să vedea și să auzia !

Însă Acela Carele pentru toți priveghează și în mâna Lui frâul împărățiilor ține, din mijlocul înaltului ceri, pre scaonul Său cel de foc șazând, Acela Care toate lucrările cumpănește, și pre cei mândri surpă, pre cei puternici ai pământului sfarmă, pre cei răniți și slabi din mijlocul peirii rădică și-i duce ca să zdrobească capetele celor buieci, să cunoască toată făptura că nu să împlinesc toate câte-și făgăduiește luiși omul, acest înalt Dumnezeu, zic, Carele vântură ca pleava coroanele împăraților, ia pre Ștefan, sluga Sa, de

mână, îmbărbătează inemile norodului celui până la moarte înspăimat și pune biruința în mâna lui Ștefan. Purcede cu toți ai săi, întâmpină pre vrăjmași, lovesc fiara, o sparie, o rănesc, ne mântuim !

Cine ar putea crede, auzitorilor, de nu așa s-ar fi întâmplat, că o țară mică ca aceasta ar fi putut birui acea împărăție care preste multe scaone răsturnate puterea sa au întărit ? Nu să poate asemăna biruința aceasta cu cele mai strălucite izbândiri a norodului lui Dumnezeu ? Nu să poate zice că și aicea îngerul nevăzut pre cei streini de feli i-au răsipit ? Nu să cunoaște mâna Celui Înalt în inema povățuitorului oștirii ? Nu să vede ca lumina zilei bunătatea acelui ce s-au învrednicit ajutorului de Sus ? Așa, auzitorilor, și mila Aceluia Ce au ajutat mare, și bunătatea celui ajutat, de socotim și smerenia lui, de rădicat la ceri !

O, cât este de greu, auzitorilor, în mijlocul biruințelor a să păzi smerenia ! Atunce când sufletul, îmbătat de norocirea izbânzii, plin de sine însuși, vesălit de împlinirea sfatului, mai apoi sunetul armelor, groaznecele strigări a biruitorilor, duioasele glasuri și vaiete a celor biruiți lovesc pe atâtea părți sufletul biruitorului, cât nu-i cu puțință

a nu-l mișca, mai ales când pre dânsul unul pricină biruinții îl socotesc, și întru aceeași vreme însăși când pre puterea cea nevăzută o cunoaște și pleantul ostașilor lui Dumnezeu îl închină, cu greu este, zic, atuncea pre ascuns în inema sa să nu rămâie vreo gândire pentru sine. În vremi ca acestea, cei fără de lege, buiucindu-se, la ceri cu mândrie caută: „Noi sântem, zic ei, și cine poate a ne sta împotrivă ?”, iar cuvioasa iscusință atuncea mai tare razile sale sloboade, când nebunia mai desfrânat aleargă. Acea saltă, joacă, de trufie umplându-se, pierde judecata, iar aceasta, smerită, cu mâini rădicate cătră ceri, de sfințenie îmbrăcându-se, agonisește plăcerea lui Dumnezeu.

Așa făcu Ștefan, veteaz biruitori, voievod pământean. Dincolo biruiește mândria, dincoace pre vrăjmași sfarmă. Oastea, pe de altă parte, cu mare sâmtire povățuiește și, peste toate, ca o pavăză țării sale să face, de toate loviturile sprijinindu-o și apărând-o. Și în loc ca din izbânde să să înalțe, dintru acestea mai mult slăbiciunea ominească cunoaște. Nu sabiei, ci rugii, nu taberii, ce besericii nădăjduiește și, cunoscând fântâna biruințelor, cătră ea aleargă. Au nu vă aduceți aminte că în noaptea cea despre bătălie la acel om care,

lepădându-se de lume și de pohtele lumefști, în pustii, numai spre a lui Dumnezeu laudă să închisese, la acel loc, zic, necălcăt de urme omenești, în mijlocul pădurelor, în culcușul fiarălor sălbatece, cătră acel săhastru Ștefan au năzuit și, plecând armele petrahilului, din codri caută și aduce biruințe în tabere ? Vie acum aceia carii în puterea brațului lor să nădăjduiasc, vie aceia carii numai armele cred, vie aceia carii zic că vitejia n-are amestec cu legea și vază pre cel mai mare biruitori căzut pre fața lui denaintea unui om prost, pre cel puternic denaintea celui slab îngenuncheat, cu lacrămile pe obraz zicând: „Părinte, roagă să biruim !”, și cunoască că biruințele nu sânt ale oamenilor, ce ale lui Dumnezeu !

Văd, auzitorilor, că nu este cu puțință biruințele veteazului acestuia să le sfârșim, că ce curgere de voroavă poate fi așa de îndestulată ca pre toate să le cuprinză ? Pentru aceasta nici eu n-am gând ca pre toate de-a mărunțul să vi le zugrăvăsc, ce numai, pomenindu-le, să vi le aduc aminte mă mulțămăsc. Care voievod mai multe războaie au avut ? Care domn mai mari biruințe au făcut ? Și acestea în deosăbite vremi și locuri, cu deosăbite neamuri, ca fulgerul de la răsărit la

apus au străluminat. Marturi sânt leșii, carii cu sângele lor pământul nostru au crușit, marturi ungurii, carii pre satele și cetățile lor de foc topite le-au văzut, marturi sânt tătarâi, carii cu iuțimea fugii lor de fierul lui n-au scăpat, marturi sânt turcii, carii în fuga lor nu putură afla mântuire, marturi sânt muntenii, carii de călărimea noastră s-au zdrobit, marturi sânt toate neamurile de prin pregiur, care ascuțitul sabiei lui au cercat, marturi sânt iar aceste neamuri, nu mai puțin biruințelor, cât și bunătăților lui ! Dar să lăsăm acestea, să nu mai lungim a însângeratelor arme voroave, că măcar că, în mijlocul lor, el ca denaintea oltariului lui Dumnezeu au petrecut, însă acea idee care din spunere să face ne umple de cutremur și de oțărâre. Ce să vă arătăm că n-au fost numai la biruințe smerit, ce și la pace drept. Și aceasta este partea al doilea ce vom să urmăim.

Partea a doua

Cea mai dintăi poruncă ce dă Dumnezeu stăpânitorii pământului să păzască este dreptatea, prin care toate folosurile supușilor, ca printr-un foc petrecându-le, să le lămurească. Și așa

de ades le-o aduce aminte, cât, de să vor abate de la ea, că să vor osândi cunoscut să face, după cum și celor ce au păzit-o, prin multele fericiri ce le-au dăruit, că nemică nu este mai plăcut înaintea Lui decât un stăpânitori drept, deșchis în vedere au lăsat. Și aceasta nu numai celor unși, nu numai celor mari și puternici, ce și celor proști și săraci învățatură au dat, în toate lucrările noastre dreptatea să căutăm și după ea curgerea traiului nostru să o îndreptăm, și numai singură aceasta făcând, putem și înaintea înfricoșatei a Lui judecați fără frică să mergem, și aicea în odihnă să petrecem, de nu fericiți, dar mulțamiți, de nu lăudați, dar îndestulați. Și de nu vom avea deplin norocirea lumească, încă ne vom mângâia de fericirea sufletească. Fiind încredințați de acea făgăduință, dreptilor dată, că vor moșteni pământul și săminția lor să va blagoslovi, în bucurie petrecem. Însă cu toate amerințările lui Dumnezeu asupra strâmbilor că-i va sfărâma, cu toate făgăduințele că pre cei drepti îi va ferici, nu știu cum, atuncea când cu gura înălțăm dreptatea până la ceruri, cu inema la strâmbătate ne plecăm și, uitând ale noastre, căutăm ale vecinului, care ne par mai frumoase

decât acele ce avem, și îndată lăcomia cuprinzându-ne, zavistia orbindu-ne, vălătuc cătră strâmbătate ne trag, uităm omenia, legea călcăm, pre Dumnezeu nu-L socotim, și așa fii periciunii ne facem.

O, voi, carii v-ați spurcat în jafuri și în strâmbătăți, carii v-ați învățat a dezbrăca sărăimanul, carii v-ați deprins a scurge pre nemernici, și sângele săracilor scurgeți, spuneți-mi, spuneți-mi ce așteptați ? Ce nădăjduiți ? Aicea sânteti îngreșoșarea firii, dincolo prada nemilostivilor dimoni. Spuneți-mi, zic, denaintea Acelui înfricoșat judecători, Carele pre cei drepți încoronează, ce veți răspunde ? Câtă va fi rușinea voastră și, dimprotivă, ciuda, când veți vedea pre cei drepți moșteni împărăției lui Dumnezeu și veți aduce aminte că aceia și pre pământ lăudați și cinstiți au fost !

Căci așa este, auzitorilor ! Dreptii nu numai dincolo viața veșnică dobândesc, ce și aicea lăudați, și numele lor de cinste până la cei mai de pe urmă buciunat este. Și ce ne trebuie nouă altă pildă, că, osăbit de dovada istoriei a trecutelor veacuri, destul este însuși acesta pre carile astăzi îl plângem, carele, în cât au stăpânit pre norodul acesta, nu domn volnic,

stăpânitori cu putere, ca ce-i va fi voia, ci drept giudecători, ca ceea ce să cuvine să facă, s-au cunoscut ! În zilele lui, strâmbătatea era înădușită și legată, dreptatea săracului cel bogat nu o putea întuneca, cel puternic nu o putea călca, cel de neam nu o putea ponegri. Cumpăna prin care toate să cumpănea era la mijloc de față. Și ce mă zăbovesc eu după acestea mici ? Însuși și până astăzi țara aceasta cu dreptele lui așezări să ține. Departe de la el era toată măgulirea. Minciuni în curtea lui nu putea intra. Năpăstuitoarele pâri și clevetiri era izgonite. Acei oameni fățarnici, carii să lipăsc pe lângă domni și, printru o răutate ascunsă voroavele lor cumpănind, să arată ca niște slugi drepte, iar în gândul lor nu este alt fără numai să înșale pe stăpân, și pentru ca să poată spori în meșteșugurile lor, prin cuvinte dulci și zugrăvite întră în inema domnilor și gonesc pre cei buni și drepti, și mai pre urmă, robind pre stăpân, încep a lucra la ivală răutățile lor, și nu numai că ei să îngrașă de jafuri și de bunurile celor buni, ce încă și numele stăpânului îl strică, și acel stăpân, care ar fi bun din fire, având slugi ca acestea, tiran să socotește, acest feli de oameni, zic, lângă el nici o trecere nu avea, nici înaintea lui să afla.

Curtea lui deșhisă, sărăimanul, asupritul și văduva dreptatea lor lui o arăta. O, vreme fericită, o, stăpânire luminată, o, țară norocită, unde dreptatea ta nu mai puțin decât domnul stăpânește și unde fieștecarele, rândul său știind, din cărarea orânduită nu să poate abate !

Cu greu este, auzitorilor, stăpânitorii să fie drepți, dar, cu cât este mai grea, cu atâta este la ei mai de laudă dreptatea ! Păgânii, pentru că Minos, împăratul Critului, să socotise că au fost drept judecători, zicea cum că dumnezeii lor l-au făcut giudecători sufletelor în cea lume, atâta de mare lucru le păru judecata dreaptă la un împărat. Dar noi pentru Ștefan ce vom zice, atuncea când îl știm drept judecători, și dreptatea de Dumnezeu cel nemuritori lăudată ? Oare nu l-am socoti, mai cu încredințare decât aceia, că este în sânurile lui Avraam ? Cu adevărat, auzitorilor, nu trebuie altă faptă unui stăpânitori, ca să între în iad, decât strâmbătatea, pentru că ce sabie tâlhărească atâta sânge poate să verse, ce otravă atâtea morți poate să facă, decât strâmbătatea la unul ce de nime nu să sfiește, ce tuturor frâul în mâinele sale ține ? Căci, de poate un judecători strâmb multe răutăți a face, dar pentru

un stăpânitori nedrept ce socotiți ? Au nu poate omorî, nu poate jăfui, nu poate asupri, nu poate necăji fără de frică, și cu atâta mai amar cu cât nici a te jălui n-ai cui ? Așa, auzitorilor, un stăpânitori strâmb, facă toate faptele celelalte a legii (măcar că în strâmbătate nemică nu este bun !), umple lumea de milostenii, beserici zidească cât de multe, acelea nu numai că nu-i folosesc, ce încă întru pomenirea urâciunii rămân, și pe toate bunătățile lor lacrămile și suspinurile celor asupriți le șterg, le înădușăsc, și la răsplătirea osândirii fără întoarcere îl duc, după cum și sângură dreptatea pe toate celelalte păcate le șterge și curat înaintea lui Dumnezeu îl pune !

O, împărați, o, crai, o, domni, o, stăpânitorii noroadelor, țineți urechile voastre deschise și Scripturile ascultați, când strigă: „Iubiți dreptatea, cei ce judecați pământul !”, auziți, zic, și de o faceți, vă bucurați, dar cutremurați-vă, când nu o faceți, și să nu așteptați alt fără numai cumplitele munci ale vecinului iad ! Luați pildă de pre acesta, carele puternic ca și voi au fost, dar puterea lui n-au slujit spre alt fără numai spre razimul dreptății, au fost fericit pentru ca pre cei buni fericiți să-i facă. Atâta au vrut să poată și atâta au

putut, ca pre mulți să mângâie și să ajute.

Știți, auzitorilor, că de mai multe ori cei temători de Dumnezeu sânt rușinoși și neîndrăzneți. Ei știu pre domni să-i slujască, dar să-i măgulească n-au deprins. Pentru aceasta sânt depărtați, goniți și cu strâmbătate părăsiți, căci cei răi, mincinoși și obraznici cu unii ca aceștia, a căroră viață este muștrarea năravurilor lor, la un loc nu pot trăi. Iar Ștefan pre aceștia nu i-au lăsat depărtați, ce au făcut dreptate darurilor lor, i-au scos de la întunerec, din ticăloșie i-au scuturat, și cu atâta domnia lui au fost mai fericită, cu cât pre cei buni pre lângă sini slugi, prietini și sfetnici îi avea. Departe de curtea lui toată minciuna, zavistia legată, pizma ferecată, înșălăciunea izgonită, strâmbătatea de istov împilată. Dreptatea pre scaon împărătea, și nu ea lui, ci el ei supus și slujitori era. De apuca armile, de la ea să sfătuia; de judeca, pre dânsa asculta; de cinstia, ei urma; și toate, ca o slugă, din porunca ei le făcea. Cei vechi că dreptatea dintre oameni au fugit băsnuia, iar la noi că stăpânea putem dovedi. O, viață fericită, o, obiceiuri de aur, o, dulce stăpânire întru care strămoșii noștri au petrecut, oare mai

veniți vreodată ? Oare ne vom mai învrednici și noi a vă avea ? Ori ați fost numai și ați trecut, lăsându-ne nouă numai o amară pomenire de voi ! Atâta-i de dulce dreptatea la o stăpânire, și atâta-i strâmbătatea de amară ! Noi, după atâtea veacuri, pre un domn drept plângem, atuncea când pre cei strâmbi sau îi uităm, sau nu ne aducem aminte de ei fără numai să-i hulim.

Însă, auzitorilor, acestea ce le-am zis până acum întrebă-vă ce sânt ? Toți mi-ți răspunde: „Vitejii luminate, izbânde vestite, fapte lăudate, biruințe slăvite a unui domn desăvârșit !”. Nici eu nu zic amintre. Toate faptele lui Ștefan, ori despre care parte să vor căuta, sânt minunate, toate darurile lui covârșitoare. Dar, cu toate aceste, ce au rămas ? Au numai un nume deșărt ? Au numai o gândire de lucruri mari, dar care au fost și s-au trecut ? Așa este, că toate lucrurile lumii sânt deșarte, o umbră, un vis, o apă care curge și nu să poate opri, nici a să întoarce, și toate putrejunii supuse ! Unde-i Chiros, groaza lumii ? Unde-i Alexandru, carele au răsturnat Persia ? Unde Schipion, tunetul Râmului ? Unde Chesar, fulgerul războaielor ? Unde sânt puterile, avuția, slava și vâlfa lor ? Ce

s-au făcut ? Au nu să par că au fost un vis și o nălucire ? Până au trăit acei vestiți biruitori, răsuna lumea de războaiele lor; au murit, s-au îngropat, abia numile lor le auzim !

O, moarte, moarte, cât ești de lacomă ! Pre atâția nenumărați ai înghițit și înghiți, și nu te mai sature. Și iarăși, o, moarte amară, o, moarte groaznică, o, moarte înfricoșată, însă pentru cei necredincioși, că după această viață nemică nu le rămâne. Iar noi, laudă lui Iisus Hristos, de tine nu ne temem, că prin tine, nu ca ciia cătră osândă, ci, ca drepti fii legii, după credință și după fapte cătră fericire mergem.

Așadar, de rămâne pe Ștefan numai pentru faptele lui cele lumești să-l laudăm, puțină este lauda, care, curund trecând în întunerecul uitării, să vindecă. Dar cu atâta mărirea lui mai vecinică este și mai luminată, cu cât nu dintru a lumii, ci din plinirea poruncilor lui Hristos, Împăratul veacurilor, au agonisit-o. Și toate acele care până acum le-am văzut, fericite odrasle a acei rădăcini sfinte au fost, căci legea nu ca alții, pentru că de la părinți au apucatu-o, ci încredințat fiind de a ei folos au ținut-o. Și aceasta ne-au rămas care v-am făgăduit să vă arătăm.

Partea a treia

Nu știi cum, că Sfintele Scripturi, pomenirea norodului celui oarecând ales în scris lăsându-o, pre cei puternici veteji mai supt tăcere îi lasă, în loc că pre împărații cei binecredincioși cu toată desfătarea voroavei ni-i arată, până și cele mai mici a lor lucrări zugrăvinduni-le. Căci cărțile ci să numesc ale Împăraților întâi, a doua și a treia numai pre Saul, pre David și pre Solomon ni-i arată, iar în cea de pe urmă rânduiește pre atâția, arătându-le numai numele și istorisind viața lui Ilie sau Elisei. Dar oare pentru ce ? Pentru că Dumnezeu aceste veteji mari, puteri silnice, avuții desfătate, dacă nu purced din izvorul credinții, nici lăudate, nici priimite le are. Așadar, mai toată împărăția lui Saul cuprinde lauda lui Samuil și a lui David, iar cartea a doua este numai a lui David. Dar să vedem oare cum îl laudă ? Că au sfărmat cetăți ? Că au dobândit războaie ? Ba ! Ci întâi pune temei și zice: „Prea lăudat este înaintea Mea copilașul”, și mai pre urmă arată și celelalte a lui fapte strălucite.

Oare aicea, auzitorilor, n-am făcut noi o greșală văzută că, lăudând ale domnului Ștefan lumeștile fapte, ale

credinții, care sânt și mai mari, le-am tăcut până acum ? Însă ce face aceasta ? Noi am mirosit florile, nelepădând pomul. Dulceața rodurilor am mărit, și cu atâta mai mult pre rădăcină am lăudat. Și macar că la lauda veteazului acestuia am purces îndărăpt, însă numai să nu lăsăm ceva, greșala nu va fi de cap. Dar aicea sânt că puterea mea slăbește, amortăsc cu totul, greutatea mă atârnă și, pe acest câmp lat și desfătat a credinții acestui biruitori, nu să alerg, ci cu frică pășăsc. O, de s-ar da mie duhul înțelegerii, duhul priceperii, ca să poci avea acel meșteșug nu numai laudele, ce și credința lui în inemile voastre să zugrăvesc ! Mare Împărate, de a Căruia clipală spânzură lumea, ce este cu neputință la Tine ? Și de nu-mi dai mie acea iscusință, rogu-mă, Stăpâne a toată făptura, auzitorilor acestora o mică parte din înțelepciunea Ta dă, ca dentru al meu prost cuvânt nu aceea ce zic, ci aceea ce-ar trebui să auză, să înțeleagă ! Dar să începem, macar că cu greu este, și dincotro caut noian văz, însă să începem.

Pare-mi-să, creștinilor, că patru lucruri mai întâi trebuiesc să să afle la un creștin: credință nesmintită, nădejde în Dumnezeu neschimbată, fapte bune neconținute, grijă de sfârșit bun și după

lege. Acestea sânt pre care toată legea razimă, acestea, de le vom avea, ne vom mântui, iar de nu, ne vom osândi. Acestea sânt razimul, stâlpii, întărirea, acoperemântul și temeiuul legii noastre. Să le căutăm deci pre fieștecare dintr-acestea și să vedem de s-au aflat în Ștefan.

Dar ce îndoială de credința lui putem avea, carele pe creștinătate nu cu cuvinte numai, ci din inimă cu căldură au mărturisu-o ? Să întoarcem puțin ochii noștri spre faptele lui și să vedem: nu sânt toate roduri ale unii credințe fierbinți ? Însă pre care întâi să pomenim ? Evlavia ce avea cătră slujitorii lui Iisus Hristos, ori dragostea cu care să aprindea cătră împlinirea poruncilor Lui ? Curățenia vieții în care petrecea, ori rugile lui cele neîncetate cătră Mântuitoriuul ? Dar pentru acea râvnă ce avea spre întărirea legii ce vom zice ? Că nu da somn ochilor săi, nici genelor sale dormitare. Aceasta gândiia, aceasta cugeta, cătră aceasta să nevoia, ca beserica lui Hristos să să mărească și să să lățască. Apuca armele nu ca să-și lățască domnia, ce ca să apere legea. Însă ce ne trebuiesc atâtea cuvinte, ca când ar fi vreo îndoială asupra credinții lui, cu care s-au adăpat din curatele și neamestecatele izvoară a

pravoslavniciei beserici din copilăria lui ? Și nici eresurile cele înșălătoare, nici focul vrăstei tinerești n-au putut-o sminti, ci au rămas întărit pre piatra care este Hristos (după Apostol), pre a Căruia cruce de-a pururea îmbrățoșată la pieptul lui ținând, viața sa Lui au închinatu-o, nădejde nesmintită printr-Însul la Părintele veacurilor având, prin Care pre toți vrăjmașii săi au gonit, au înfrânt, au surpat. Aduceți-vă, mă rog, aminte ce zisem la izbânzele lui. Au nu l-ați văzut diznădăjduindu-se de ajutoriul omenesc ? Au nu, cu singură nădejdea ce avea în Dumnezeu, cu puțini ieșia înaintea celor mulți ? Au nu biruința de la slujitorii oltarilor lui Dumnezeu o cerea ? Orb trebuie să fie cineva și să nu le cunoască aceste !

Dar pentru că știți, creștinilor, că credința fără de fapte este ca un trup fără de suflet, și el sânșur știind-o aceasta, cu dorire era pentru fapte și cu nevoie era ca să le săvârșască. Și cu cât mântuirea sufletească îi era dorită, cu atâta silința lui era aprinsă și de-a pururea căuta orice loc, orice vreme i s-ar întâmpla îndămână să n-o lase în deșărt să treacă, și cu cât norocul îi dedese putere, cu atâta credința îi însuflase voirea ca să facă bine. Știa

bogațiile cât rău sufletului pot să aducă, când ne stăpânesc ele pre noi, și, dimpotrivă, cât folos ni să câștigă, când le cheltuim bine. Așadar, dând lumii cât să cădea, cu totul spre sporirea duhovniceștilor fapte să întorcea și, ca o apă limpede și rece, pre cei topiți de arșițile lipsii răcorea. Pre câți de aceia pre carii norocul i-au pus într-un loc înalt, dar în lipsă, pentru ca mai tare să-i necăjască, căci aceia a lucra să agonisească sânt nedeprinși, a cere să să chivernisască le este rușine, și cu atâta starea lor este mai grea, cu cât nevoia și lipsa lor este mai ascunsă, pre câți, zic, dintr-aceștia ajuta. Câte fecioare sărace de părinți mângâiete ! Câte famelii hrănite ! Din sânul lui ca dintr-un izvor nesfârșit milele curgând, pre cei ce avea trebuință îi adăpa. Însă acestea, potrivit-se cu acele ce au făcut pentru Dumnezeu, sânt foarte mici și pier din ochii noștri.

Ce loc au lăsat în pământul acesta unde să nu fi rădicat oltare lui Dumnezeu ? Pre cât de izbânzele lui pământul acesta suna, pre atâta de slujbele ce să cântă în besericile ce au zidit răsună. Și de câte [ori] pre vrăjmași au împilat, de atâtea ori spre mulțămărită case lui Dumnezeu au zidit. Patruzăci de lăcașuri sfinte, de unde

neîncetat, în toate zilele, buna mirează a rugilor către Dumnezeu pentru pământul acesta să rădică. Aşa *Ştefan*, în cât au trăit, cu armile ne-au apărat, şi după moarte sfintele acelea rugi până astăzi ne ţin. O, fericit suflet, pentru carele atâtea jărtve să rădică spre iertarea păcatelor, şi curăţit lângă Mântuitorul lăcuieşti ! O, pământean blagoslovit, că aşa ai trăit, ca viaţa aceasta să-ţi fie o lesne mijlocire prin care nemurirea să agoniseşti ! O, stăpânitori cuvios, căruia puterea şi averea spre împlinirea legii lui Hristos în toată viaţa grija sfârşitului celui bun i-au fost !

Acestea, iubiţii mei auzitori, trebuie să fie în gândul şi cugetul nostru: nu cum să trăim, ci cum să murim, că de aceasta razimă toată mântuirea noastră ! Au nu şi la lucrurile lumeşti de sfârşit spânzură toată isprava trebii ? De unde şi acel iscusit cuvânt au născut: „Sfârşitul încoronează lucrul”. Şi, de vreme ce buna cuviinţă la aceste fragide şi putrede o păzim, cu cât mai vârtos la ale sufletului să cade ? Aceasta, aceasta în ochii săi avându-o *Ştefan*, viaţa sa toată era o curgere spre bunul sfârşit. De câte ori în mijlocul taberii, atuncea când puţină odihnă are un voievod,

neclătindu-să și nemișcându-să de apropierea oștilor vrăjmășăști, statornic întru sine, triimețând tămâia rugilor sale la Dumnezeu, cum ar birui păcatul cugeta ! De câte ori, zic, cu posturi lungi și seci își zămora trupul și-și curăția sufletul, ca să-l dea fără de prihană în mâna Aceluia de la Carele l-au luat ! Dar ce voi zice pentru acel dor și dragoste ce avea mai de-a pururea cu sfântul și prea curatul trup și sânge a lui Hristos să să cuminece ? Însă nu din nesimțire, ca mulți alții, ci din căldura ce avea ca, gătit, fără de frică și cu tărie lovitura morții să priimască. Și pentru că nu știa ceasul acela care pre mulți când nici gândesc îi înghite, pentru aceea de-a pururea privehea ca să fie gata. De mergea la oaste, ca o oaie cătră cuțit era ! De petrecea în pace, cu smerenie și tăcere poronca Celui de Sus aștepta ! De-a purure urechea lui la glasul besericii era, ca să asculte și să facă cele pentru bun sfârșit.

Sfinții lui Dumnezeu, voi știți de câte ori vouă să ruga ! Nu cerea viață îndelungată, nu avuții multe, nu izbânde luminate, ci cum să săvârșască bine. Voi, sfinți îngeri, auziați suspinurile și plânsurile lui ! Voi l-ați auzit, zic, și legheoanele voastre cele nevăzute împrejurul lui ați pus, și

dintr-atâte primejduioase războaie l-ați scos nevătămat ! El au cunoscut ajutoriul vostru și după cum v-au făgăduit au făcut. Acum, îngreoindu-l anii și blândețele viind preste dâns, neputințele trupești adăogându-i-să, în post și în lacrimi zioa cea strașnică aștepta. „Veniți, zice, fiii mei, veniți, și să vă zic vouă: în calea lui Dumnezeu umblați, pre supușii voștri apărați, dreptatea păziți, pre cei slabi ajutați !”. O, învățătură, care nu numai cu slove de aur să scrie prin toate orașele să cade, ce și pre lespidea inemii sale fieștecare domn să o tipărească ! Vedeți mărimea inemii acestui domn ! Vedeți a lui cuvioșie creștinească ! Deșteptați-vă, stăpânitorii noroadelor, ascultați, îndemnați-vă, urmați !

Acestea după ce zice, pleacă grumazul său și priimește lovitura morții. Au murit ! Așa de în grabă la acest loc de îngropare sosim ? Atâtea laude, slave, măriri întru aceasta să încheiară ? Aicea să obârșiră toate lucrările lui ? Acest veteaz nebiruit, acest domn vestit, acest stăpânitori puternic au doară țărână va să să facă ? Într-acest mormânt să să închiză toate vredniciele lui ? Acest trup, carele cu armele fulgera preste vrăjmași și ca un trăsnet îi obora, ce, acum pre năsălie,

fără de mișcare, gătit spre putrejune și mâncare viermilor ? O, ceas groznic, o, stâncă primejduioasă de care toți ne lovim, unde nădejtile noastre cele dulci pentru puterea noastră să sfărâmă, și norocirea cade ! Moarte nemilostivă, care pre toți ne cernești, ne rumpi întâi inemile, răpind pre fii, pre frați, pre părinții noștri, și mai pre urmă și pre noi ne îngropi în pământ ! Viață amăgitoare, care ne îndulcești toate sâmtîrele, ca mai cu amar să te pierdem ! Dar încai de [n-ei] deștepta să cunoaștem că cei ce fac faptele legii, trăind și murind întru Hristos Iisus, să învrednicesc nesfârșitei bucurii, întru a Sa cerească împărăție. Amin.

GLOSAR

alătura (a)	= a compara
amerințare	= atragere a atenției
băsnui (a)	= a scorni, a povesti fapte neadevărate
benchet	= petrecere
buciuna (a)	= a da veste (cu buciumul)
buiac	= sălbatic, nestăpânit; smintit, nebun
buiuci (a se)	= a deveni nestăpânit; a se sminti

cap (de)	=	capital, mortal
căi (a)	=	a compătimi
căuta (a)	=	a privi, a cerceta
cerni (a)	=	a îndolia
chivernisi (a)	=	a ocârmui, a conduce, a administra
civert	=	scadență, termen (la trimestru)
cruși (a)	=	a înroși, a însângera
cumineca (a se)	=	a se împărtăși
dedese	=	dăduse
duios	=	dureros
eres	=	erezie, credință neadevărată
fereca (a)	=	a lega în fier, în metal; a imobiliza
finic	=	palmier-curmăl
hărnicie	=	vrednicie, merit
holbură	=	vezi <i>volbură</i>
ispravă	=	înfăptuire, împlinire
isprăvi (a)	=	a înfăptui
istov (de)	=	deplin, complet, până la sfârșit
împila (a)	=	a supune, a asupra, a oprima
în loc că	=	în timp ce
lămuri (a)	=	a curăța, a limpezi, a purifica
lege	=	credință, religie
legheoane	=	legiuni
megieș	=	vecin

mișea	=	slabă, umilă
năzui (a)	=	a cere ajutor, a implora
nemernic	=	pribeag, venetic, străin
noian	=	cantitate mare, mulțime (de apă), adânc
obârși (a)	=	a sfârși, a încheia
oborî (a)	=	a doborî, a răpune
oțărî (a se)	=	a se mânia, a se înfuria; a se îngrozi; a se mâhni, a se amări
parte (din)	=	particular, privat
plean	=	pradă, dobândă de război
ponegri (a)	=	a înnegri, a întuneca
potop	=	prăpăd, dezastru, urgie
potrivi (a)	=	a compara
pravoslavie	=	dreaptă credință, ortodoxie
preget (fără)	=	neîncetat
price	=	ceartă
prost	=	simplic, curat la suflet
putred	=	pieritor, putrezitor
sărac de	=	orfan
părinți		
sărăiman	=	orfan
sâmcea	=	ascuțiș, tăiș
scaon	=	tron, domnie, stăpânire

scopos	=	scop, țel
sort	=	parte, soartă
spânzura (a)	=	a depinde, a atârna
strălumina (a)	=	a lumina puternic
strein de fel	=	de alt neam
ticăit	=	vrednic de plâns, nenorocit
văzut	=	evident
vindeca (a se)	=	a se trece, a nu se mai cunoaște
volbură	=	vifor, furtună; vâltoare
volnicie	=	libertate
zămorî (a)	=	a potoli puțin foamea

A. D. XENOPOL

**CUVÂNTARE FESTIVĂ
ROSTITĂ LA SERBAREA
NAȚIONALĂ PE
MORMÂNTUL LUI
ȘTEFAN CEL MARE
ÎN 15 (27) AUGUST 1871**

Onorată adunare,

Scopul pentru care ne-am adunat aici nu este de a face istoricul faptelor sau zugrăvirea caracterului mărețului bărbat, care, după patru sute de ani, este încă destul de puternic ca s-adune pe mormântul său reprezentanți din toate țările unde

trăiesc români. Faptele lui sunt păstrate, mai bine decât în cărțile ce pomenesc de ele, în cel mai mândru din izvoarele amintirii, în sufletul poporului însuși, învălit în o comoară de nesfârșită poezie. Tot astfel se înalță în amintirea noastră și inima lui curățită de greșelile întâmplătoare a vieții omenești, și înțeleasă de pornirea sufletească a poporului întreg în ceea ce era ea într-adevăr. Nici pentru faptele, nici pentru caracterul lui nu am avea deci, la urma urmelor, decât a rezice ceea ce știe orice român, că acest suflet ales, cu dreptul au dobândit de la poporul său mândra denumire de „mare și bun”. În astă judecată, rostită de un neam întreg în decurs de secol, stă dreapta măsură a mărimii lui Ștefan; și chiar cercetarea cea mai lămurită a istoriei nu va putea decât să întărească ceea ce poporul au cuvântat.

Dar să nu credem, onorată adunare, că numai trecutul ne atrage aici; că numai atâta voim noi, a ne împrăști amintirea, apropiindu-ne de lăcașurile unde mai văzute urme pare a fi lăsat eroul de la Războieni, unde piatra ce acopere moaștele lui lovește încă privirile noastre. Nu ! Venim aici și pentru viitorul după care năzuiește orice suflet mai nobil a

poporului nostru. Venim aici pentru a sugere puterea ce susține în lupta pentru bine și adevăr, putere ce izvorăște pe la mormintele oamenilor mari... Cu patru sute de ani aruncăm noi gândirile și simțirile noastre înapoi, și totuși, de vom privi bine în sufletul nostru, vom vedea cum se amestecă, în acel îndepărtat trecut, farmecul viitorului; cum fiecă faptă a lui Ștefan cel Mare e cu atâta mai măreață, cu cât noi astăzi putem să ne-o amintim împreună pe mormântul lui, cu cât simțim că în această împreună amintire stă sâmburele unor puteri de viață, ce pot să ne întărească în propășirea pe calea dreptului și a adevărului, care susțin și înalță pe popoare.

În astă împreunare a amintirii trecutului cu năzuințele și speranțele în viitor, figura lui Ștefan cel Mare încetează de a fi *eroul unei părți* a țărilor locuite de români, și devine *un centru pentru toți de același neam*. Apărând Moldova de asupririle dușmanilor, el apără o parte din poporul nostru; el împlini aici, aceea ce alți bărbați mari împliniră aiurea. Marginile politice îi opriră de a înrâuri de-a dreptul asupra întregului popor; dar fiecare din ei, lucrând pentru o parte din același

întreg, lucra pentru întregul însuși. Să nu oprim deci, când cătăm la bărbații cei însemnați ai trecutului nostru, privirile noastre pe sfera în care ei au trebuit să-și mărginească lucrarea lor; să nu videm în ei cauze de mândrie sau de gelozie pentru o parte sau alta din poporul nostru, ci să-i privim pe toți ca pe un bine obștesc a neamului întreg, căci și ei cu toții tot de un gând au fost pătruși: apărarea și nălțarea poporului român în sfera în care ei trăiau. Astăzi marginile despărțitoare au început a căde, și astăzi în speranța viitorului, *toți* românii sunt datori să depună semnul de amintire și de recunoștință pe mormântul *fiecăruia* din eroii lor. Învingători sau martiri în luptele ce au luptat, ei au cu toții dreptul la recunoștința neamului întreg, pentru că prin brațul lor și, mai mult încă, prin puternica amintire împlântată în sufletul poporului, ei au lăsat un izvor de vârtute, din care cu toții au dreptul să se întărească pentru viitor. Oamenii cei mari a unui popor nu sunt ai cercului în care ei fură siliți să-și mărginească lucrarea; ei sunt ai neamului întreg, pe cât răsună aceeași limbă, pe cât se întâlnesc aceleași obiceiuri, pe cât se întinde legătura mai strânsă pusă de fire între sufletele

omenești. Ba ei trec chiar peste cercul poporului lor și devin binele întregii omeniri.

Pe mormântul lui Ștefan cel Mare, pe astă amintire comună tuturor, venim noi deci astăzi cu credința în un viitor comun. Acest țel de care atârnă tot lanțul speranțelor noastre, trebuie să avem și inima de a-l spune în fața lumii, fără sfială, fără încâlcire, cu deplină încredere în dreptate și adevăr, în mersul lucrurilor lumești. Căci fir-ar oare cu puțință, că acest popor ce atâta a luptat, apoi atât a suferit, astăzi, când își ia avântul pe calea propășirii, să fie strivit la pasul cel dintâi ? De am fi fost noi meniți numai a opri cu piepturile noastre năvălirile barbarilor și ale mohamedanilor, ne-am fi șters de pe fața pământului, odată cu încetarea acelor năvăliri, ca ființi ce ne am fi fost împlinit menirea. Dar nu a fost astfel; ci după o lungă noapte și grele schingiuri, pierit-au și întunericul și stafiile lui, și noi iarăși am revenit la viață cu o putere nouă și plină de încredere în lungul viitor. Avem acea putere, avem acea încredere, pentru că sufletul acestei părți a omenirii ce se numește poporul român încă nu și-a revărsat în lume comoara cuprinsului său sufletesc. În adâncul lui se mișcă

noi armonii în sfera frumosului, noi descoperiri în acea a adevărului, noi tipuri de caractere ce trebuie să iasă la lumină, să rămână în amintirea omenirii. În acea fierbere interioară a căreia urmări stau încă ascunse în sânul viitorului, stă dreptul nostru la trai, îndreptățirea speranțelor ce ne încântă. Căci asta e legea cea mare a naturii, care domnește atât în neamurile de plante și vietoare cât și în neamurile omenești: că fiecare are drept la trai și dezvălire, cât timp nu a desfășurat toată puterea de întindere cu care e înzestrat de vecinul izvor a naturii. Odată însă ce aceasta s-a împlinit, atunci trebuie să se stingă pentru totdeauna, lăsând locul liber pentru alte ființi. *Fiindcă noi, românii, încă nu am desfășurat tot cuprinsul nostru sufletesc, avem dreptul de a trăi și putem spera în viitor.*

Dară să nu credem că această lege ne asigură atât de puternic un viitor de propășire încât, fără de nici o muncă, fără de nici o silință, am putea ajunge la el. Nu doară că *împlinirea însăși* a legilor mersului omenirii ar atârna de la voința oamenilor; căci, precum e cu neputință ca să se zdruncine mersul corpurilor cerești, tot așa este de cu neputință a se clătina măcar câtuși de puțin acela al lucrurilor

omenești. Dar între dezvălirea naturii și cea a omenirii este următoarea mare deosebire că, pe când legile naturii se împlinesc orbiș și fără de alegere, deci totdeauna *cu același efect și în același fel*, acele ale omenirii se împlinesc prin mijlocirea omului însuși, care are puterea de a lucra *după ele sau în contra lor*. Când el lucrează după cerințele legilor omenirii, atuncea *împlinirea lor se face sub forma binelui*, a fericirii, a propășirii; când el lucrează în contra lor, atuncea *împlinirea acelorași legi se face sub forma răului*, a nenorocirii, a decăderii. Libertatea omenească nu hotărăște nimica asupra împlinirii însăși a legilor; aceasta merge de sine înainte și nestrămutat; libertatea omului este însă marea putere, care hotărăște asupra modului împlinirii acelor legi neclintite ca izvor de viață mândră sau de moarte schingiuitoare.

Poporul, deci, ce vra să propășească - cât timp are încă putere de trai - va trebui cu mintea lui să caute a pătrunde în înșirarea lucrurilor și să recunoască cum trebuie el să făptuiască pentru a sta în armonie cu legile omenirii. El va trebui să-și pună toată silința pentru împlinirea celor ce va fi recunoscut a fi de trebuință. Agerimea minții și tăria inimii sunt condițiile

neapărate a vieții mai depline. *Știința și puterea morală sunt stâlpii fericirii popoarelor.* Aceste fiind bunuri ce omul, poporul, poate a și le agonisi, urmează că *de la el atârnă* ca să intre în adevăr pe calea propășirii și să-și câștige recunoștința omenirii, precum tot de la el atârnă ca, rămânând în neștiință și aruncându-se în neorânduială și desfrânare, să se ucidă pe sine însuși. Pentru noi românii – care începem abia a ne dezvăli – calea spre bine e cu atâta mai ușoară cu cât știința izvorăște atât de mănos din lucrarea omenirii întregi trecute și acelei contemporane ce ne înconjoară; iar puterea morală stă atât de mândră în multe părți a istoriei noastre, strălucește în suflete atât de mărețe ca acele a unui Ștefan, Mihai sau Horea și în sufletele tuturor acelor ce se bătură și pieriră împreună cu ei, încât n-am avea decât să ne apropiem de ambele acele bunuri pentru a simți în sufletele noastre înrâurirea lor cea binefăcătoare.

Oricine simte deci în sine un cuget ce năzuiește mai presus decât spre trebuințele zilnice, poate dar să se bucure astăzi într-adevăr de gândirea ce ne au adunat aice; căci în întoarcerea aceasta înspre trecut, în simțământul ce ne împinge a încorda inimile noastre pe

mormântul unui bărbat ce luptă o viață întreagă pentru poporul său, și tăriei căruia sufletești datorim noi astăzi în mare parte existența noastră însăși, în astă întoarcere, zic, se arată o creștere a puterii morale în sufletul nostru, o mai mare năzuință spre bine și adevăr, o mai mare ură contra răului și a minciunii ! Oricare din cei ce de aproape sau de departe vor simți răsunetul, ce amintirea veacului de atunci va produce în suflet lovindu-se de starea de astăzi, se va videa mai înălțat în cugetul său, va voi mai mult și va lucra mai mult. Tot acel ce va simți în sine o agerime mai mare a spiritului, o tărie mai mare a inimii, își va aduce aminte că prin muncă neobosită și jertfiri spre binele obștesc e dator să se facă vrednic de părtinirea cu care firea l-au înzestrat.

Căci, să fim drepti, onorată adunare ! Nu tot poporul lucrează deodată spre viața și propășirea sa. Este în el o parte activă, în mâinile căreia stau ursitele poporului întreg. Ea-l duce spre propășire sau decădere, după elementul ce predomină în dânsa, cel bun sau cel rău, în luptă totdeauna, în luptă neîmpăcată ca lumina cu întunericul. Cătră apusul vieții unui popor predomină elementul rău, ce

se-ndesește neconținut ca umbra în înserare, semn că se apropie noaptea mormântului. Dar și la zori nu e lumina fără de amestec. De la început până la sfârșit, datoria elementului bun este de a lupta în contra răului. Prin silințele sale, prin exemplul cugetului și a faptei curate, prin îndreptarea celor ce nu știu sau nu vreau, pe calea binelui și a adevărului, elementul bun introduce viața în sânul poporului, o înalță până la culmea ei, și chiar în timpul decăderii, prin o luptă necurmată, aruncă raze de strălucire asupra nopții ce se coboară. Dacă partea mai aleasă a națiunii rămâne în nelucrare, atunci aceasta urmează în întuneric o cale necunoscută, pradă tuturor elementelor răle ce pot să-și ieie zborul în mijlocul nopții; atunci se lățește crima de care e cotropită fapta frumoasă ce fuge și s-ascunde; lingușirea ce caută câștig din orbirea celor lingușiți și înaintea căreia puterea de a susține privirea adevărului slăbește din ce în ce; îngâmfarele asupra propriilor merite și lauda cu meritele altora, căreia urmează lenevirea de a mai lucra și care împreunăucid silința de a recunoaște starea adevărată în care te afli și iubirea de muncă prin care poți scăpa din ea... Astfel se târâie atunci un popor în o umbră îndoielnică un timp

oarecare, până la ivirea unor zori noi sau, ce e mai sigur, până la stingerea lui. Deci, *împlinirea legii naturii, că un popor are putință de a trăi și a se dezvolta până ce a revărsat în lume tot cuprinsul său sufletesc, atârnă de condiția neapărată a luptei necurmăte a elementului bun în contra celui rău.*

Sufletelor nobile și înțelepte ale românilor din toate țările le este dar impusă greaua, dar frumoasa sarcină, de a mijloci acuma și a realiza în viitor ultimul țel a speranțelor noastre. Pentru aceasta însă, *o înțelegere și o lucrare comună a elementului bun este condiția neapărată a reușitei.* Nu mulțimea puterilor, ci îndreptarea lor spre același țel și opintirea lor împreună hotărăște mărimea izbânzilor. Cu cât elementul bun se întărește mai mult prin strânsa legătură și lucrarea împreună a celor ce-l înfătoșează, cu atâta puterea celui rău slăbește, cu atâta orânduiala și propășirea înlăuntrul țării, neatârănarea ei în afară este mai asigurată. Cu cât, din contra, elementul bun se răzlețește și se desface deolaltă, cu atâta *puterea* lui se micșurează, orișicât ar crește *numărul* acelor în a căror suflet este sădit, cu atâta se lățește răul, minciuna, desfrânarea, cu atâta predominesc înlăuntru patimile și iubirea de sine,

iară în afară siguranța și respectarea țării slăbesc din ce în ce. Să nu credem vreodată că un popor când se coboară în cumpăna lumii, nu poartă el însuși vina acelei coborâri. Totdeauna un popor ce slăbește în afară arată că e slab înlăuntrul său, un popor ce se stinge de pe fața lumii, că a fost mort înlăuntrul său.

Ferice sunt timpurile în care elementul cel bun a unui popor găsește un centru, un suflet mare, în jurul căruia cu toții se adună și cu toții lucrează, duși de un gând, o simțire comună spre binele și înălțarea patriei ! Atunci puterea crește înmiit, atunci o țară mică, o mână de oameni fac fapte ce răsună departe de locul unde s-au petrecut. Atunci se văd lucruri ce par neînțelese în timpurile mai slabe. Astfel, astăzi cădem în minunare dinaintea faptelor de viteaz ale lui Ștefan cel Mare, și pentru ce oare ? Pentru că astăzi simțim prea bine că astfel de fapte ar fi cu neputință; și iarăși, pentru ce aceasta ? Oare nu suntem tot atâta, ba poate mai numeroși, decât pe timpul lui Ștefan cel Mare; oare nu sunt și astăzi bărbați ce-și iubesc țara și toate le-ar jertfi spre fericirea ei ?... Sunt elemente bune, onorată adunare, și în mare câtime, dar

ele stau răzlețite, nu lucrează împreună, și, deși tind spre același țel, spre înălțarea neamului și fericirea lui, nefiind unite prin împreună înțelegere, aruncă adeseori unele asupra altora grozava acuzare de trădător de țară ! Nu este un centru care să le unească, un ochi fermecător care să le insuflă în inimă dorința și puterea de a lucra împreună, un ochi ca acela ce aprindea în războaie sufletele viteze ale ostașilor români.

Dar astăzi, cu toate turburările timpurilor, nu e atâta vorbă de războaie și de lupte sângeroase; *răul nu este atâta în afară cât înlăuntrul nostru* și în contra acestuia este de luptat. Nu voiesc a vă zugrăvi aceasta stare a noastră dinlăuntru în toate părțile unde trăiesc români, nici cea a legăturilor dintre românii din toate aceste părți împreună. Oricine însă știe că ea este departe de a fi astfel precum ar cere-o ideea propășirii noastre spre unul și același viitor. *În dezbinarea dinlăuntru stă slăbiciunea tuturor*; în această nearmonie a inimilor și spiritelor stă rădăcina mai adâncă a rălelor ce ne bântuie, a pericolelor ce ne amenință. De aceea, pe mormântul bărbatului ce a știut a concentra în sine toate razele de bine a poporului său, să cugetăm la o

apropiere a tuturor, din toate părțile, spre o împreună lucrare. Toți cei mai buni să caute a avea credinți, speranțe și năzuinți comune, și să caute a se înțelege asupra mijloacelor, prin care s-ar putea aduce realizarea acestora în viitor. Aceste credinți și principii comune să caute cu toții a le răspândi cât se poate mai mult, pentru ca fiecare român ce are o inimă, ce simte legătura adâncă pusă de natură între inima sa și inima celui de același neam, între soarta sa și pământul în care sunt sădite amintirile străbunilor și speranțele copiilor săi, să știe că are ceva de așteptat de la sudoarea frunții sale, că are un bine mai mare de apărat decât interesul traiului său însuși.

Lăsați marginile măiestrite ce șirul istoriei le-au rădicat între noi ! Istoria le va desface cu încetul, precum a și început, și să nu grăbim nimica în astă privință. Deși unirea politică este țelul ultim a oricărui neam și singurul mijloc de a dezvăli tot cuprinsul sufletesc al său, *să nu credem niciodată că aci este totul, și mai cu samă nu că aci e începutul*. Unirea oamenilor, dacă e să fie cu trai, trebuie să se facă întâi prin gând și inimă, apoi, după ce astfel de înțelegere va fi aruncat adânci rădăcini

în sufletul celor ce vor să-și unească și alte interese, să pășească și la aceasta. Unirea politică este și o unire de interese de toate zilele, o unire a acelor sfere, unde mai ușor se jignește omul de aproapele său. Deci starea îmbucățită cu care ne aflăm este într-un înțeles priincioasă. Să lucrăm cu toții împreună la răspândirea aceluiași credinți și speranțe, să legăm românul din Ardeal cu cel de lângă Prut prin cuget și simțire, și să lăsăm mersului istoriei apropierea tuturor intereselor. Când tot românul va tinde spre un țel, când unirea minții și a inimii va fi încheiată, atunci aceea politică va urma numaidecât din însuși mersul lucrurilor !

Aceasta deci să fie gândirea ce să ne lege împreună aice pe mormântul lui Ștefan cel Mare:

Că toți românii care simt în sine un suflet mai osebit, o inimă mai nobilă, fie ei din orice sferă, fie ei din orice țară, să lucreze neobosit, fiecare în parte și cu toții împreună, spre aflarea și răspândirea mijloacelor care vor putea să înlesnească înrădăcinarea credințelor, năzuințelor și speranțelor noastre comune în unul și același viitor, și să asigure împlinirea acelui viitor însuși.

Aceasta să fie ideea cea mai

presus de orice interese, de orice deosebire în gândire și simțire. Câștigând astfel un mijloc puternic de înțelegere, să căutăm a întinde această înțelegere din ce în ce mai mult între sufletele noastre, de la principiul acel mare, rădăcina vieții însăși, până la ramurile, frunzele și florile ei, restrângând deosebirile între gândiri, simțiri și năzuinți numai la atâta, pe cât e de nevoie pentru însăși propășirea unui popor. Această idee deci să nu rămână numai ca o amintire în sufletele noastre, ci, despărțiți de aice să rămână ca o legătură adâncă ce îndată să ne împingă spre o lucrare comună. Să cercetăm mijloacele prin care s-ar putea aduce la împlinire întruniri periodice ale românilor de pretutindeni, dacă nu din toate clasele societății, cel puțin ale tinerimii studioase. Să nu încetăm de a dezbate prin grai și scrisoare, fără patimă personală, ci numai cu ținta spre adevăr, toate întrebările cele mai însemnate a vieții noastre sociale, politice, economice, pentru a se putea ajunge cu timpul la un adevăr asupra lor. Să ne silim cu toții întru cât e cu putință și să ne înțelegem asupra mijloacelor, pentru cultivarea țaranului - temeliei națiunii -, pentru ca elementul bun atât de mănos răspândit

în el să poată ieși la lumină și întrebuința puterile spiritului și a inimii în folosul poporului întreg, iar nu numai în acel a micii sfere a satului în care s-a născut. Să căutăm de înălțarea și întinderea teatrului național, care este până acuma în mare parte mai mult un institut de înjosire decât de înălțare morală, și chiar astfel precum e, restrâns numai pentru o mică parte din poporul întreg... Dar aceste numai spre amintire: căci destul ar fi de a ne îndepărta de aice cu cunoștința clară a ideii ce ne-au adunat. Ea este destul de mare și de frumoasă pentru a împlena sufletele noastre, și mijloacele pentru împlinirea ei sunt tocmai roadele ce așteptăm să le producă. Cu toate aceste, onorată adunare, nu ne putem despărți de pe mormântul marelui bărbat, fără a cere de la amintirea lui o învățătură, o povățuire pentru lupta ce avem de luptat, căci este o asemănare ascunsă, dar adâncă, între starea de atunci și cea în care ne aflăm, între lupta ce luptă Ștefan cel Mare și cea pe care trebuie să o lupte astăzi partea cea bună a poporului român ! Era și atunci ca și acuma o mare mișcare spre neatârarea și înaintarea poporului; erau și atunci pericole cumplite, dinlăuntru și din afară, ce amenințau aceste scumpe

bunuri. Iată pentru ce, în bucuria nespusă ce împlie sufletele noastre, totuși simțim trecând o umbră de durere, precum trecea prin sufletul marelui viteaz, când, întorcându-se învingător din lupte, știa că-i în ajunul unor noi bătălii ! Iată pentru ce ne adunăm noi *astăzi* pe mormântul lui Ștefan cel Mare; căci este o pornire a sufletului nostru, care, înțelegând asemănarea stării de *astăzi* cu starea de atunci, ne împinge a întări legăturile naturii pe mormântul aceluia bărbat ce fu mai puternic decât amenințările timpului său. Dar pe timpul lui Ștefan elementul cel bun predomină înlăuntrul țării, căci acesta era unit în jurul unui centru, astfel că putea menține înlăuntrul țării unitatea, și că lupta se concentra în contra răului din afară. Astăzi, răul e mai mult înlăuntrul nostru, din cauză că elementul bun rămâne răzlețit, nefiind un suflet mare în jurul căruia să se concentre[ze] tot ce este mai ales în națiunea noastră. Totuși s-avem speranță, fraților români ! Dacă elementul bun se unește în jurul unei idei, dacă puterile de viață aleargă la întrunire pe mormântul eroilor națiunii, spre a lucra cu un gând, cu o inimă spre binele obștesc, atunci să nu ne temem ! Predomnirea binelui și a adevărului va

urma în curând lucrării întrunite a elementului bun, și o stare mai liniștită, mai regulată și mai puternică a interiorului ne va mijloci în curând respectarea în afară a națiunii române și propășirea ei spre unul și același viitor. Dacă nu este eroul viu în fruntea noastră, este ideea pentru care s-au luptat. Ea este un soare veșnic arzător pentru oglinzile curate ce pot a-l răsfrânge.

Ștefan cel Mare avea mai mult a se lupta contra pericolelor din afară. Arma sa era fierul; puterea sa, virtutea inimii și brațul neobosit; victoriile sale erau repurtate pe câmpul stropit cu sângele bravilor români. Timpul de astăzi a schimbat totul, și răul și lupta în contra lui. Noi avem să ne luptăm mai mult contra dezbinării, neînțelegerii interioare; arma noastră este pana și graiul; puterea noastră, vârtutea inimii, nu mai puțin trebuincioasă decât pe câmpul de război, și spiritul neobosit; victoriile noastre se vor urma în tăcere, în sfera cea ascunsă a gândurilor omenești. Dar, cu toată această deosebire, rămâne *adânca asemănare a luptei, acuma ca și atunci, în contra unui rău care amenință existența și propășirea poporului nostru.* Adevărurile fundamentale însă rămân

aceleași pentru toate timpurile, într-o cât se reproduc împrejurări asemănătoare. Când o putere mai mică luptă pentru bine în contra unui mare rău, atunci aceleași adevăruri vor trebui aplicate pentru a reuși, fie lupta pe câmpul de război sau în câmpurile minților. Ștefan cel Mare a reușit în lupta sa, pentru că geniul său a pătruns mijloacele adevărate ce putea să-l ducă la o bună izbândă. Mijloacele noastre vor fi deosebite; caracterul lor însă va trebui să fie în totul același, dacă voim să încununăm și noi cu glorie și reușită lupta ce vom lupta.

Ștefan cel Mare ajunsese la țelul său prin neatârănarea sa de alții și încrederea în propriile sale puteri, prin conștiința lămurită a stării în care se afla, în fine, prin lucrarea adânc meditată și totdeauna măsurată după îndemnul împrejurărilor.

Când Ștefan cel Mare își apăra țara, el își punea speranța mai înainte de toate în propriile sale puteri, căci în curând se încredințase cât de puțin tare e acel ce-și sprijină viața pe puterea și ajutorul altora. Acest caracter de neatârănare să-l introducem în spiritul nostru. Să fim ceva prin lucrarea noastră și nu numai prin ajutorul

lucrărilor altora. Să nu așteptăm pururea lucrări gata de la alte popoare: să nu introducem în poporul nostru, pentru a mulțami trebuințele lui, așezăminte străine, ieșite din munca și osteneala altor popoare; să nu traducem veșnic cele de nevoie pentru întinderea și adâncirea cunoștințelor noastre, ci să căutăm a scoate din crierii noștri înșiși cele de trebuință pentru propășirea poporului, precum scotea Ștefan cel Mare din mușchii poporului român însuși puterea pentru apărarea lui... Și dacă uneori trebuie împrumutat ajutorul străin, cum altfel nici că se poate, atunci iarăși să facem ca Ștefan cel Mare, mulțămindu-ne cu cinci mii de secui și două mii de leși, când noi înșine luptăm în număr de patruzeci de mii. Astfel întărind puterea spiritului și a inimii noastre, prin însăși a noastră osteneală, vom câștiga tot atât de sigur lupta în contra elementelor contrare propășirii noastre, precum câștiga Ștefan bătăliile sale asupra dușmanilor din afară.

A doua condiție neapărată a reușitei este că să nu ne înșălăm asupra stării în care ne aflăm. Să nu ne orbim noi înșine prin lingușiri și înălțări peste aceea ce suntem în adevăr. Când Ștefan cel Mare își scăpa poporul întreg prin

vitezele sale lupte, când întregul popor înălța rugi fierbinți către cer pentru măritul voievod, acesta, departe de a se mândri de propriile fapte, petrecea după obiceiul timpului de atunci, zile întregi în post și rugăciuni, și nu se orbea asupra primejdiilor ce-l așteptau și de acolo înainte, asupra muncii ce avea încă de muncit pentru a ajunge la țelul său. Să facem asemenea astăzi și noi în felul nostru... La cea mai mică izbândă a faptelor sau spiritului nostru, să nu ne îngâmfăm cu o neiertată zădărnicie; să înțelegem totdeauna unde ne aflăm, cât am lucrat, cât avem de lucrat pentru a ajunge la scopul dorit, și a merita de a fi trecuți cu semnul recunoștinței în analele lucrurilor omenești.

În fine, și aceasta răsună din depărtare peste ruinele secolilor trecuți ca o sfătuire trimisă poporului său iubit de înțelepciunea lui Ștefan cel Mare, să nu ne grăbim întru realizarea scopului nostru. Să nu pripim prin o lucrare nesocotită mersul împrejurărilor, pentru a nu arunca în o vecinică noapte mândrul viitor ce începe a ne luci. Să lăsăm, pe cât se poate, timpului și împrejurărilor a lucra pentru noi în astă privință, iară noi să ne silim a fi *gata prin puterea și înălțarea dinlăuntru a primi*

*ceea ce viitorul ascunde în sânul său. Viața întregă a lui Ștefan cel Mare și testamentul său politic conțin această învățătură. Niciodată Ștefan cel Mare nu se arunca orbiș în luptă, ci totdeauna aștepta ca timpul și împrejurările să asigure rezultatul lovirii sale, care atunci urma ca un fulger. Niciodată el nu se îndoii a sacrifica un bine mai mic, pentru scăparea bunurilor celor mari, a onoarei și existenței poporului său. Lucrarea înceată în interiorul poporului, concentrarea elementului bun, luminarea părții pasive a națiunii noastre, înțelegerea asupra mijloacelor de propășire, asupra mijloacelor de îndepărtare a dezbinărilor ce ne sfâșie, a relelor materiale și morale ce se lătesc molipsitoare înlăuntrul nostru - *iată lucrarea ce este menită a așeza temeliile pe care timpul va rădica odată viitoarea Românie; lucrare înceată dară nesfârșită, ca acea a polipilor ce rădică insule din sânul oceanului, pe care apoi viața își așterne covorul său, iar nu ca acea a furtunilor mării ce înalță într-o clipă cumplitii munți de spumă, ca iarăși să-i cufunde în latul ocean !**

Deci, fraților români ! Să avem speranță în viitorul nostru și să lucrăm întru împlinirea lui. Să lucrăm

împreună la unirea spiritului și a inimii tuturor celor de același neam, la îndepărtarea relelor ce ne sfâșie înlăuntrul nostru. Să fim cu iubire pentru dreptate și adevăr, să avem puterea de a le aduce la împlinire și să luptăm fără încetare contra răului și a minciunii; să fim neatârnați în cugetul și spiritul nostru și să nu ne mândrim de rezultatele dobândite, ci să tindem neconținut a le mări și a le întinde; în fine, să nu grăbim, periclitându-l, un viitor ce va fi sigura urmare și răsplată a unei munci neobosite pentru bine și adevăr.

Iar tu, umbră măreață a lui Ștefan cel Mare, coboară-te în sufletul poporului tău, și cu puterea ta de fier încoardă-i voința spre împlinirea acelor datorii, pe care natura le impune oricărui popor ce năzuiește cătră nemurire !

DIMITRE ONCIUL

**LA CENTENARUL AL IV-LEA
AL MORȚII LUI
ȘTEFAN CEL MARE**

Cuvântare rostită în Mănăstirea Putna
la 3 iulie 1904

Înalt Preasfințite Stăpâne,
Serenissime D. Prezident al Țării,
Domnilor și Doamnelor,
Români și Creștini,

O voce dincolo de
mormânt, de la poetul *Dumbravei Roșii*,
pătrunde aci și zice:

„Erou plin de lumină, el e merit
în lume,

Pe secolul ce-l vede să sape al
său nume

Și să răspândă raze pe secolii
viitori...

Ființă de-o natură gigantică,
divină,

El e de-acei la care istoria
se-nchină”.

Istoria se închină eroului care,
însuflețit de geniul nemuririi, din
scânteia sa divină a dat nouă viață și
lumină unui timp întreg și unui întreg
popor. Istoria se închină eroului acum
patru secolii trecut la nemurire, a cărui
amintire o sărbătorim astăzi; eroului
slăvit al vechii Moldove, al neamului
român, al Creștinătății: Ștefan cel Mare.

Țara toată, și-mpreună cu dânsa,
întreaga românie sărbătorește
amintirea lui, prăznuind al patrulea
centenar al vieții lui celei dincolo de
mormânt. Și de la un capăt la altul al
țării lui, pe care el cu mândrie o numea
„poarta Creștinătății”, din înălțimile
celor 44 de mănăstiri și biserici ce el a
ridicat spre lauda lui Dumnezeu pentru
biruințele sale, răsună tânguitor
cântarea de slavă a clopotelor, unită cu
cântarea întregii Biserici ortodoxe
române, chemând sufletele românești la

credință și virtute, care putere de viață dă și fapte mari îndeplinește. Este spre a preamări pe un erou al țării, erou al neamului, erou al istoriei.

În complexitatea multiplă de cauze și efecte din care se dezvelește istoria omenirii, manifestarea popoarelor active în istorie este determinată esențial de mediul înconjurător ce-l dă așezarea geografică, de împrejurările timpului, de însușirile rasei și de acțiunea personalităților istorice. Din această complexitate se înalță întotdeauna, ca munții giganți deasupra câmpiilor, marile personalități istorice, prin acțiunea lor hotărâtoare în viața popoarelor.

Între personalitățile care astfel au determinat istoria și viața poporului român, în condițiunile date prin așezarea geografică a țării, prin împrejurările timpului și prin însușirile de rasă ale poporului, strălucește mai presus marea imagine a lui Ștefan cel Mare, domnul Moldovei de la 14 aprilie 1457¹ până la 2 iulie 1504. Aproape jumătate de secol, în cea mai lungă domnie ce a fost dată țării lui, el a

¹ Cronicile moldovenesti dau data de 12 aprilie, în *Joia Mare*. În 1457, Joia Mare era la 14 aprilie.

dominat scena istoriei române, răspândind gloria armelor românești și lauda numelui român în cele patru părți ale lumii. „Toate gurile te numesc, și toți într-un gând prea mult te laudă”, îi scria papa Sixt IV. Iar el însuși, în ajunul morții, zicea medicului venețian care-l căuta: „De când sunt domn al acestei țări, 36 de războaie am dat, în 34 am învins, și 2 am pierdut”².

„Om prea înțelept, vrednic de multă laudă, iubit mult de supușii săi, îndurător și drept, mult apărător și generos”, așa îl caracterizează medicul Matei Muriano în relațiunea sa către dogele Veneției³. Iar cronicarul țării încheie povestirea acestei domnii binecuvântate, zicând: „După multe războaie cu noroc ce au făcut, cu mare jale au răposat marți, iulie în 2 [...]. Domnit-au Ștefan vodă 47 de ani, 2 luni și 3 săptămâni, și au zidit 44 de mănăstiri și biserici, și era însuși țiitor peste toată țeara”⁴. „Era bărbat viteaz, norocos și cu frica lui Dumnezeu”⁵.

² [Hurmuzaki,] *Documente privitoare la istoria românilor*, VIII, 36.

³ *Ibidem*.

⁴ Ureche, ed. Kogălniceanu, *Letopisețele Țării Moldovei*, I, 145.

⁵ *Cronica de la Putna în traducție polonă*, ed. Bogdan, *Vechile cronice moldovenești*, p. 228.

Mărturiile istoriei se unesc în cuvântul poetului:

„Măreț în sânul luptelor
Și-n pace-a fost măreț”.

*

Ștefan, fiul lui Bogdan II voievod și al doamnei Oltea-Maria, prin tată, nepot al lui Alexandru cel Bun din neamul Mușăților, prin mamă, strănepot al Basarabilor, astfel vlăstar al ambelor dinastii române din cele două țări surori, a luat în mână sceptrul Moldovei în zile de grea cumpănă pentru țară și neam.

Alexandru cel Bun lăsase urmașilor moștenire o țară tânără ca stat, dar bine întocmită înlăuntru și respectată în afară, mică între marile puteri vecine, dar tare prin voința de viață a cetățenilor și prin iubirea lor de țară. Din nefericire însă, lipsa unei norme bine stabilite pentru succesiunea la tron, în urma sistemului ereditar-electiv ce se practica în ambele principate, dădea mereu prilej la certe pentru domnie, certe pe care și vecinii râvnitori de a-și supune țările române căuta să le pună în serviciul intereselor lor. Astfel, Moldova, sub urmașii lui Alexandru cel Bun, ca și Țara

Românească, sub urmașii lui Mircea cel Bătrân, au ajuns să fie mereu tulburate de lupte lăuntrice, însoțite de amestecul funest al străinilor, al polonilor și ungarilor în Moldova, al ungarilor și turcilor în Țara Românească, cu pretențiunile lor de supremație. Vrajba și urgia între frați le-au sfâșiat înlăuntru, le-au umilit în afară. Mai rău decât dușmanul din afară lovește întotdeauna dușmănia dinlăuntru !... În cele din urmă, sub Petru Aron, un fiu natural al lui Alexandru cel Bun, Moldova ajunse să fie vasală și Poloniei și Ungariei, și în același timp tributară turcilor.

De această umilință o liberă brațul lui Ștefan, care, venind cu oaste din Țara Românească, în Joia Mare 1457, bătu pe Petru Aron, ucigașul tatălui său Bogdan, și luă în stăpânire tronul strămoșesc de la Suceava, fiind proclamat domn al țării, la Dereptate. Sărbătoarea Învierii, ce coincidea cu aceste evenimente, era totdeodată o sărbătoare de reînviere a Moldovei.

Era însă un timp de mare cumpănă nu numai pentru Moldova și neamul românesc, ci pentru toată Creștinătatea, când Ștefan veni să ia domnia. Cu patru ani mai înainte, cetatea Sfântului Constantin, cu ultima

rămășiță din imperiul Cezarilor romani, căzuse în mâinile turcilor. Împărăția creștină a Răsăritului fu desființată, aceeași soartă având și celelalte state creștine ale Peninsulei Balcanice, care toată deveni osmană. Cuceritorul Mohamed II își așază tronul la Cornul de Aur, și semiluna înlocui crucea de pe Sfânta Sofia. Groază cuprindea inimile descurajate ale Europei creștine.

În așa timp veni, ca trimis de providență, Ștefan al Moldovei, „luptător al lui Christos”, cum îl numea Sfântul Părinte de la Roma. Un alt „luptător al lui Christos”, Ioan Corvin de Huniad, și acesta român de viță, murise un an mai înainte, lăsând dezolată Ungaria și lumea creștină. Era acum rândul lui Ștefan, ca principe fruntaș în fruntea răsăritului creștin, să ducă mai departe lupta pentru cruce.

Lupta pentru cruce era menirea lui. Lupta pentru cruce este gloria lui. Coroana lui de glorie au alcătuit-o însă și lupta pentru cruce, și lupta pentru neatârnare, și faptele păcii: coroană de întreită glorie.

Înainte de a întreprinde sfânta luptă contra dușmanului Creștinătății, Ștefan avea să susțină lupte cu vecinii creștini, spre a-și apăra moștenirea.

Războindu-se cu polonii și cu ungurii, la care detronatul Petru Aron aflase adăpost pentru ca să fie readus la domnie la timp oportun, el făcu pace cu ei numai după ce-și câștigă recunoaștere prin puterea armelor sale, învingătoare peste Nistru, peste Carpați și la Baia.

Odată cu pacea, Ștefan restabili cuminte și vechile legături ale Moldovei cu Polonia, recunoscând suzeranitatea coroanei polone, în condițiuni ce-i garanta integritatea tronului și a țării, cum și mână liberă în afară. Iar prin pacea cu Ungaria, după învingerea repurtată asupra regelui Matiaș Corvin la Baia în 14 decembrie 1467, el dobândi în Ardeal cetățile Ciceul și Cetatea de Baltă cu ținuturile lor, ca feude ungurești, prin care regele Ungariei urma să salveze măcar aparența unei suzeranități asupra domnului Moldovei. Relațiunile lui Ștefan cu Ungaria au continuat apoi să fie cele mai bune până la sfârșitul domniei sale. Astfel împăcat cu polonii și cu ungurii, el putea să întreprindă marea luptă contra dușmanului comun, care de mai bine de un secol amenința Europa creștină și civilizația ei.

Pentru această luptă trebuia câștigat și domnul Țării Românești. Dar

aci domnea vasalul devotat al turcilor, Radul cel Frumos. Acesta trebuia deci sau să fie întors la cauza creștină, sau să fie înlăturat. Războaiele întreprinse contra lui, în acest scop, erau începutul ostilităților lui Ștefan cu turcii. În luptă cu domnul Moldovei, Radul, susținut și ajutat de turci, pierdu tronul și viața. Învingătorul Ștefan puse domn Țării Românești pe Basaraba Laiot, spre a-l avea drept amic devotat sieși și cauzei creștine. Prin alianța țărilor surori și cu sprijinul Ungariei și Poloniei, luptătorul lui Christos spera și credea la izbândă să conducă oastea creștină și cu biruință secolul să încunune.

Sperarea și credința lui era în Zeul ocrotitor al biruințelor sale de până atunci asupra protivnicilor și necredincioșilor, în Zeul care l-a merit neamului său și Creștinătății, Dumnezeuul credinței, al nădejzii și al dragostei lui de creștin și de român.

*

Lupta contra dușmanului credinței fu începută cu noroc prin o învingere asupra tătarilor, la Lipiști, aproape de Nistru, unde ordele tătărăști ce năvăliră în Moldovă fură zdrobite de Ștefan. Spre lauda lui

Dumnezeu pentru această primă biruință asupra necredincioșilor, învingătorul sfinți atunci, cu mare solemnitate, Mănăstirea Putna, în 3 septembrie 1470, pe care și-o alege locaș de veșnică odihnă.

În anul următor, el începu lupta pentru înlăturarea lui Radul, cel plecat turcilor, de la tronul Țării Românești, luptă sfârșită cu izbândă, după trei ani. Atunci, pentru prima dată, Ștefan încrușișă sabia cu paloșul turcului.

Până peste hotarele Europei pătrunse faima acestor învingeri. Șahul Persiei, Uzun Hasan, și el în luptă cu turcii, oferi alianța sa „marelui și milostivului domn, stăpân mare în țara sa, Ștefan voievod”, cum îl numește în scrisoarea adresată lui, cerându-i în același timp să îndemne pe toți principii creștini ca să unească armele lor cu cele ale perșilor, spre a zdrobi pe dușmanul comun⁶.

Când această scrisoare sosi în Moldova, o oaste turcească în putere de 120.000 venea ca să răzbune înfrângerea suferită în Țara Românească. Basaraba Laiot, pus în domnie de Ștefan, dar nevoit să se dea apoi de partea turcilor, înmulți cu oastea sa rândurile turcești.

⁶ „Columna lui Traian”, 1876, p. 465 sq.

Ștefan nu avea sub arme decât 40.000 de moldoveni, pe lângă 5.000 de secui și 2.000 de poloni, care-i venise în ajutor, cu totul vreo 47.000 contra unei întreite puteri dușmane. Lângă Vaslui, el dădu vestita bătălie de la Podul Înalt, la Racova, în 10 ianuarie 1475, zdrobind cu desăvârșire pe dușman. Era cea mai strălucită învingere ce armele creștine au repurtat până atunci asupra osmanilor.

Cronicarul contemporan al Poloniei, Ioan Dlugosz, încheie povestirea acestui prea memorabil eveniment istoric cu celebrele cuvinte: „O, bărbat minunat, întru nimic mai prejos eroicilor principi pe care-i admirăm atât de mult: care în zilele noastre o învingere atât de strălucită, între principii lumii cel dintâi, a repurtat asupra turcului ! După judecata mea, el este cel mai vrednic de a i se încredința principatul și comandamentul a toată lumea, mai ales contra turcului, prin comună înțelegere și hotărâre a creștinilor”⁷.

Iar papa Sixt IV scria eroului de la Racova: „Faptele tale contra necredincioșilor turci, dușmanii noștri

⁷ Ioannis Dlugosz opera omnia, ed. Przewdziecki, XIV, 623.

comuni, ce le-ai îndeplinit până acum cu atâta înțelepciune și vitejie, au adăugat atâta strălucire numelui tău, încât toate gurile te numesc și toți într-un gând prea mult te laudă”⁸.

Și chiar cronicarul turcesc, uimit de învingătorul oștilor lui Mohamed, zice: „Mare bărbat și turcilor asemenea, de ai noștri neînvins”⁹.

Ștefan însuși, adresând de la Suceava, în 25 ianuarie, o misivă către principii creștini, prin care le anunța învingerea și-i invita să participe la continuarea luptei contra dușmanului comun, le scria: „Prea luminaților și măriților din toată Creștinătatea, în orice loc va ajunge această scrisoare a noastră, noi, Ștefan voievod, cu mila lui Dumnezeu domn Țării Moldovei, omenoasă închinăciune și dorință de toate bunurile pentru binele Măriilor Voastre trimitem. Necredinciosul împărat turcesc de multă vreme a fost și este dărâmătorul Creștinătății, și în toate zilele se gândește cum s-o subjughe. Deci facem cunoscut Măriilor Voastre că, pe la Sfânta Bobotează de curând trecută, turcul trimise asupra noastră o mare oaste a sa de 120.000

⁸ [Hurmuzaki,] *Documente*, II, 1, 14.

⁹ Leunclavii *Historia Musulmana* (ed. 1591), col. 640.

[...], încă și pe domnul Munteniei cu toată puterea lui [...]. Iar noi ne armarăm și mersemăm împotriva lor, cu ajutorul lui Dumnezeu celui Atotputernic, noi în fața dușmanilor Creștinătății. Învinsu-i-am și i-am pus sub picioarele noastre, și pe toți i-am răpus cu tăișul sabiei, pentru care lucru Dumnezeu fie lăudat. După aceasta, necredinciosul turc vrea să-și răzbune cu capul și cu gândul său asupra noastră, voind să cuprindă această poartă a Creștinătății ce întâmpină în țara noastră, de care lucru Dumnezeu să ne păzească. Și dacă această poartă ar fi pierdută de mine, toată Creștinătatea ar fi amenințată. Deci cerem prietenilor voastre să vă ridicați fără preget asupra dușmanului Creștinătății cât mai este timp. Noi din această parte făgăduim pe credința noastră creștinească să stăm cu capul nostru și să luptăm până la moarte pentru Creștinătate. Așa făcând și voi din cealaltă parte, pe uscat și pe apă, de astă dată cu ajutorul lui Dumnezeu celui Atotputernic să-i tăiem dreapta. Deci nu întârziați !”¹⁰.

¹⁰ „Columna lui Traian”, 1876, p. 420 sqq. (în italienește) = *Monumenta Hungariae historica. Magyar diplomacziái emlékek Mátyás*

Ce măreață se arată personalitatea eroului prin aceste proprii cuvinte ale sale ! Ce mândră conștiință de sine și de însemnătatea țării sale în marea luptă ce el întreprinse, și ce judecată dreaptă despre gravitatea momentului pentru Creștinătatea întreagă !

În numele legii lui Christos el chema pe toți principii creștini la lupta sfântă, cu credință tare în biruința ce trebuia să încoroneze armele legiunilor unite ale creștinilor. Dar cuvântul lui cel plin de credință nu găsea răsunet în inimile sceptice ale contemporanilor săi, și el rămase să țină piept el singur furtunii îngrozitoare ce nu întârzia să se descarce asupra lui și asupra Moldovei sale.

*

În anul următor, sultanul Mohamed în persoană, cu înfricoșată oaste, împreună cu Basaraba Laiot, oaste în putere totală de 200.000, ajutorată încă și de 30.000 de tătari, veni să-și ia răz bunare. Lui i se puse în cale Ștefan singur, numai el cu moldovenii săi 40.000¹¹.

király korából, II, 301 sq.

¹¹ Scrisoarea lui Balthasar de Piscia

În vreme ce turcii urma să treacă Dunărea, tătarii făcură o diversiune, jefuind țara de la Nistrul de jos până lângă Suceava. După ce bătu și goni ordele tătărăști, Ștefan, lăsând ostașii țărani pe câteva zile să-și caute vetrele pustiite, se retrase cu restul oștirii spre munți. Aci, la Valea Albă, loc numit de atunci Războieni, Thermopylele Române, în 26 iulie 1476, cei 10.000 de curteni călări, cu care eroul rămase să susțină eroica luptă, se închinară morții. Floarea Moldovei rămase atunci pe câmpul de război. „Mulți din boierii cei mari au picat – zice cronicarul – și vitejii cei buni au perit cu totul atunce. Și fu scârbă mare în toată țara, și tuturor domnilor și crailor de prin pregiur”¹². Ștefan scăpă ca prin minune, cu puțini ai săi. Era înfrângerea lui cea dintâi. El fu înfrânt, dar nu învins. Era o înfrângere din acele ce rămân înscrise în cărțile istoriei ca fapte de nepieritoare glorie.

„Eu și curtea mea – zicea el prin solul său la republica Veneției – am făcut tot ce am putut, și s-a întâmplat ce v-am spus. Care lucru eu judec că a fost voia lui Dumnezeu, ca să mă

către papa, din Vratislavia, 16 septembrie 1476. „Columna lui Traian”, 1876, p. 376 sqq.

¹² Ureche, *Letopisețele*, I, 131.

pedepsească pentru păcatele mele. Lăudat fie numele Lui !”¹³.

Lăudat fie numele Lui: căci învingerea repurtată de Mohamed era ca și o înfrângere. Turcii părăsiră Moldova cu mari pierderi, fără să fi luat nici o singură cetate, și fără nici un câștig în afară de prada ce făcuse. Decimați prin boală și foame, ei mai fură loviți de Ștefan, la întoarcere, așa încât, cum spune un cronicar austriac, „mulți au fost uciși în fugă, mulți s-au înecat în Dunăre”¹⁴. Era – cum și regele Ungariei, Matiaș Corvin, zice, scriind către papa – „o fugă rușinoasă”¹⁵.

Legenda ce ne-a transmis cronicarul Neculce, în *O samă de cuvinte de bătrâni*, atribuie această miraculoasă izbândă a lui Ștefan îmbărbătării lui prin un cucernic sihastru, care-i făgădui biruința pentru o mănăstire, și poveței primite de la muma vrednică de fiul ei, muma care nu l-a lăsat să intre învins în cetate, trimițându-l să învingă sau să moară în război.

Izbânda fu câștigată și asupra lui Basaraba Laiot, pe care Ștefan, în unire cu oastea ungurească ce-i veni în ajutor

¹³ [Hurmuzaki,] *Documente*, VIII, 24.

¹⁴ Iacob Unrest, *Chronicon Austriacum*. Iorga, *Acte și fragmente*, III, 98 sq.

¹⁵ [Hurmuzaki,] *Documente*, VIII, 23.

prea târziu pentru a se folosi de ea contra turcilor, îl scoase din nevrednica domnie.

După patru ani, luptele cu turcii începură din nou. Ștefan căuta să înlăture de la tronul Țării Românești pe un alt Basarab răătăcit, Basaraba Țepeluș, și acesta pus în domnie de dânsul, dar devenit apoi, ca și Laiot, partizan al turcilor și susținut de ei. Învingător asupra lui Țepeluș, care fu răsturnat, cu tot ajutorul primit de la turci, el avu apoi să îndure nenorocosul război din 1484 pentru Chilia și Cetatea Albă. După eroică apărare contra unei puteri dușmane de 300.000 de oameni și 100 de corăbii¹⁶, care veniră asupra lor cu sultanul Baiazid II în frunte, cele două cetăți căzură în mâinile turcilor. Era al doilea din cele două războaie pierdute de Ștefan, care și de astă dată rămase fără nici un ajutor de la vecinii creștini. Până în doi ani după aceasta, el bătu pe neîmpăcatul dușman de două ori, la Catlabuga și la Șcheia, ultimele lui lupte cu turcii, dar fără să poată recuceri cetățile pierdute.

Încercarea din urmă a lui Ștefan de a face o coaliție contra dușmanului crucii, pentru care el căuta să câștige și

¹⁶ [Hurmuzaki,] *Documente*, VIII, 28.

pe marele duce al Moscovei, Ivan Vasilievici, cuscrul său, nu izbuti. Legăturile de pace ale Ungariei și Poloniei cu Poarta, cu care ambele state încheiară armistiții, îl siliră să renunțe a duce mai departe lupta sfântă, lupta pe care o începuse cu atâta credință și entuziasm, lupta pe care o susținuse cu atâtea sacrificii și decepțiuni. Cine poate să știe ce biruințe pentru Creștinătate el ar mai fi putut să îndeplinească, dacă principii creștini îl secundau cuvenit.

El singur luptând eroica luptă, mântuintă a adus neamului său. Mântuintă i-a adus, ajutându-l să treacă prin acea mare criză, a cărei victimă au devenit toți ceilalți creștini din sud-estul Europei, și ferindu-l să împartă aceeași soartă nefericită, așa încât statul român putu să păstreze și mai departe, deși sub suzeranitate turcească, o viață politică a sa proprie, o viață națională. El astfel, într-un timp de „cumpănă mare pământului nostru și nouă”, pasul soartei l-a hotărât.

*

În greaua luptă ce a purtat pentru cruce și neam, Ștefan strălucește nu mai puțin și prin faptele păcii.

Cele 44 de mănăstiri și biserici zidite de el și bogat înzestrate, din care 7 sunt în Bucovina, erau tot atâtea locașuri de cultură a neamului românesc, de învățătură creștinească și de întărire sufletească. Literatura cultivată în ele, cea bisericească și cea profană, în care se distinge mai ales istoriografia prin analele de la Putna, scrise în această mănăstire, a fost întemeietoare pentru cultura literară din urmă. Arhitectura, pictura și odoarele lor sunt cele mai prețioase monumente ale artei naționale. Iar averile hărăzite lor, ca și multor mănăstiri ale ctitorilor de mai înainte – averi din care s-a format, în cea mai mare parte, și marele fond bisericesc al Bucovinei, creat de fericit-pomenitul împărat Iosif II –, au asigurat Bisericii și țării mijloace bogate de bunăstare și prosperitate.

Așa viața de domn nu era menită să se sfârșească fără ca ea să fie încoronată, după gloria luptei pentru cruce și după gloria faptelor păcii, și de gloria neatârării.

În Codrul Cozminului, la 26 octombrie 1497, Ștefan, înfrângând trufia suzeranului polon, își cuceri neatârarea desăvârșită. Neînțelegerile ce au precedat aceasta ruptură se

arătară curând după pacea încheiată de Polonia cu Poarta, în 1489, pace prin care așteptatul ajutor de la puterea suzerană pentru recucerirea cetăților Chilia și Cetatea Albă se dovedi ca făgăduință amăgitoare.

Când apoi, după moartea lui Matiaș Corvin în 1490, coroana Ungariei era disputată de Vladislav, fiul regelui polon, și de Maximilian de Austria, fiul împăratului german, Ștefan se declara pentru nobilul Habsburg. Maximilian știa să prețuiască amicia lui. El îi dădu plenipotențe extraordinare în Ardeal și provocă staturile transilvane să dea ascultare domnului Moldovei, împuternicit să primească, în numele lui Maximilian, jurământul de credință al ardelenilor și să-i apere¹⁷. Această apropiere a lui Ștefan de imperiul german și de casa Habsburgilor este o frumoasă probă de pătrunderea sa politică, care nu era mai prejos de geniul său militar. Și este o minunată ursită a istoriei, în tainele ei nepătrunse, cum auguștilor urmași ai amicului său cu vederi largi le-a fost destinat să ocrotească mormântul său și

¹⁷ „Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen”, a. II (1849), t. II, 410.

fundațiunile sale pioase în această țară.

Relațiunile lui Ștefan cu Polonia, devenite în acel timp ostile, au urmat să fie, și după recunoașterea lui Vladislav ca rege al Ungariei, în urma păcii lui cu Maximilian, tot mai încordate, până când vechile legături de vasalitate fură rupte cu desăvârșire în Codrul Cozminului. Pacea mijlocită apoi de regele Ungariei fu încheiată în 1499, prin un tratat de alianță defensivă și ofensivă între domnul Moldovei și regii Poloniei și Ungariei ca aliați egali, alianță îndreptată mai ales contra turcilor¹⁸.

Secolul se încheia cu un rezultat din cele mai mari ale istoriei române: Ștefan, domnul Moldovei, după 43 de ani de lupte vitejești și de înțeleaptă domnie, intra într-un nou secol ca suveran singur stăpânitor, în neatârnavare recunoscută de suzeranii de altă dată ai Moldovei, încununat de glorie, admirat în câteșipatru părți ale lumii. Era un moment de înălțare cum neamul românesc n-o avuse până atunci și cum n-a mai avut-o de atunci decât în zilele noastre.

Când pe urmă, înainte de a se împlini patru secole, gloriosul urmaș al

¹⁸ [Hurmuzaki,] *Documente*, II, 2, 449.

gloriosului domn conducea peste Dunăre vitejii României ca să recucerească neatârnaarea țării lor reînălțate din seculară umilire, umbra eroului de la Racova și Războieni, de la Baia și de la Codrul Cozminului însuflețea inimile eroilor de la Grivița și Plevna, Rahova și Smârdan.

Și când chipul străbunului reapărea în bronz în capitala Moldovei, înconjurat de trofee din războiul independenței, România, încoronată cu regala coroană de oțel, îl saluta prin glasul poetului care a cântat gloria lui:

„O, Ștefane !...

Azi țara mândră te primește,

Purtând coroană de oțel.

Tu, ce viteaz ai apărat-o,

Privește-o ! Demnă-i s-o privești:

Independentă ai lăsat-o,

Independentă o găsești”.

Împreună cu țara recunoscătoare,
istoria se închină lui.

Este răsplată în istorie !

Și cât timp va fi sub soare suflare
românească, numele lui preamărit va fi
din veac în veac !

*

Spre a-l preamări pe el, români
din toată țara și de pe tot pământul

românesc, împreună cu buni creștini din alte neamuri, ne-am adunat astăzi aci la mormântul lui.

Venit-am la acest mormânt ca la un izvor de viață și de virtute, izvor de însuflețire și de îndemn spre fapte patriotice și creștinești. Venit-am pentru ca, preamărindu-l pe el, sufletele noastre să le înălțăm și să le întărim, neamul să ni-l cinstim și țara ce în sânul ei păstrează acest prea scump odor.

Acum 400 de ani, mare jale și plângere era în toată Țara Moldovei, jale și grijă în Creștinătate. Căci zice cronicarul: „Îngropat-au pre Ștefan vodă în Mănăstirea Putna, cu multă jale și plângere tuturor lăcuitorilor țării, cât plângea toți ca după un părinte a lor, că cunoștea toți că s-au scăpat de mult bine și apărare. Ce după moartea lui, îi zicea Sfântul Ștefan vodă, nu pentru suflet, ce este în mâna lui Dumnezeu, că el încă au fost om cu păcate, ci pentru lucrurile sale ceale vitejești, carele nimene din domni, nice mai nainte, nice după aceia, nu l-au agiuns”¹⁹.

Iar medicul venețian Leonard de Massari, martor al ultimelor momente ale lui Ștefan, la 24 de zile după moartea lui, scria din Buda către

¹⁹ Ureche, *Letopisețele*, I, 145.

dogele: „Ștefan voievod, fiind aproape de moarte, precum în viață, așa și la moarte s-au arătat înfricoșat și înțelept. Căci, înțelegând că este zâzanie între boieri pentru alegerea noului domn, îndată porunci de-l duseră în câmp, unde era adunați toți ai săi, și puse de prinse pe capii zâzaniei de ambe părțile și-i dete morții”. El știa că zâzania este vrăjmașul cel mai primejdios al neamului. „Apoi le cuvântă lor, zicându-le că, după cum simte, peste puțin trebuie să moară, și nu mai poate să-i stăpânească și să-i apere; el nu vrea să le lase alt urmaș decât pe care ei și-l vor alege domn și pe care îl vor socoti mai vrednic să-i stăpânească și să-i apere de dușmani. Atunci toți aleseră pe fiul mai mare, care era lângă dânsul și pe care el îl voia. Și așa el iarăși porunci de-l duseră afară și puse pe fiu în scaunul său, și puse de-i jurară toți credință, și așa înainte de moarte făcu pe fiu voievod. Apoi se întoarse în pat, și peste două zile își dete sufletul și muri [...]. Dumnezeu să păzească – continuă Leonard de Massari – ca nu cumva turcii să ia această țară, căci atunci Polonia și Ungaria ar fi strivite, și în urmă toată Italia și

Creștinătatea”²⁰.

În primejdie toată Creștinătatea: acesta era simțământul lumii creștine în fața eroului adormit, marele apărător al Creștinătății.

Înregistrând moartea lui Ștefan, cronicarul contemporan al Poloniei, Matia de Miechow, zice: „O, bărbat triumfător și victorios, care glorios a triumfat de toți regii vecini; om fericit, care toate darurile norocului le avea în plin; și ceea ce natura dă altora numai în parte, unora înțelepciune cu astuție, unora virtuți eroice și dreptate, cea mai aleasă din toate virtuțile, iar altora biruință asupra vrăjmașilor, acestuia ea toate deodată le-a hărăzit și i le-a dat, ca să strălucească întru toate !”²¹.

„Fost-au bărbat care – zice un alt cronicar polon, Martin Kromer – pentru inima lui cea mare, pentru înțelepciunea și iscusința lui în ale războiului și pentru faptele lui războinice [...] cu noroc săvârșite, în veci vrednic este să se pomenească”²².

Cu așa laude îl pomenesc la moarte și alți cronicari străini.

Așa era judecat, așa era plâns,

²⁰ [Hurmuzaki,] *Documente*, VIII, 41.

²¹ *Chronica Polonorum* (ed. 1521), p. 375.

²² *De origine et rebus gestis Polonorum* (ed. 1558), p. 679.

acum 400 de ani, domnul Moldovei, în toată Creștinătatea. Astăzi, nu jale și plângere ne-au adunat la mormântul lui, ci recunoștință și admirare pentru el, dor de înălțare și întărire sufletească pentru noi.

Măreață umbră, revarsă lumina ta asupra noastră și asupra neamului tău întreg, și spre faptele iubirii de țară, ale iubirii de neam, ale iubirii de lege, virtuți prin care tu strălucești în veacuri, îndreaptă și unește cugetele noastre !

Români din toată țara, români de pretutindeni ! Uniți în jurul acestui mormânt, împărătește ocrotit de M. S. prea luminatul împărat și duce Francisc Iosif I [*strigăte*: Trăiască !], și unind glasul nostru în strigătul „Trăiască împăratul !” să unim cugetele noastre, pentru ca toți într-un gând să ridicăm sus inimile și, împreună cu preamăritorii eroului cei dincolo de mormânt, să zicem rugăciunea:

„Etern Atotputernic, o, Creator sublim, Tu ce dai lumii viață și omului cuvânt, în Tine crede, speră întreaga românimă. Glorie Ție-n ceruri, glorie pe pământ !

Etern Atotputernic, o, Creator sublim, Tu care ții la dreapta pe Ștefan, erou sfânt, fă-n lume să străluce

iubita-i româtime. Glorie Ție-n ceruri,
glorie pe pământ !”.

Glorie !

SUMAR

În loc de introducere	5
Notă asupra ediției	15
Ierodiacon Gherasim Putneanul, <i>Cuvânt de îngropare, ce să zice grecește epitafion, vechiului Ștefan voievod al 5-le, domnul Țării Moldovii, cel ce s-au numit Mare, pentru marile vrednicii și vetejii ale sale</i>	19
A. D. Xenopol, <i>Cuvântare festivă rostită la serbarea națională pe mormântul lui Ștefan cel Mare în 15 (27) august 1871</i>	54
Dimitre Onciul, <i>La centenarul al IV-lea al morții lui Ștefan cel Mare</i>	78
Sumar	105

